

TARTU RIIKLIK ULIKOOL
NSV LIIDU AJALOO KATEEDER

SISUKORD

Sissejuhatus.		1
I peatükk. Andres Dido ühiskondlik-polii- tiliste vaadete kujunemisest. ANDRES DIDO KAASTOO EESTI AJAKIRJANDUSELE AASTAIL 1900 - 1905		10
II peatükk. Andres Dido kaastöö mõningaid Diplomitöö probleeme.		21
III peatükk. Andres Dido ajaloo ja sotsia- lisi probleemidest.		30
IV peatükk. Andres Dido välispoliitilis- est rühmast.		47
V peatükk. Andres Dido Prantsusmaa sise- poliitikast. Töö teostaja: Veermäe, Avo Ajaloo-Keeleteaduskonna ajaloo osakonna V kursuse üliõpilane		55
Eerkuvõte.		73
Peavõte.		74
Kasutatud kirjandus.	Töö juhendaja: Siilivask, Karl TRU NSV Liidu ajaloo kateedri professor, ajaloodoktor	74

TARTU, 1973

Tartu Ülikooli Kirjandus-
ARHIIVKOGU

S I S U K O R D

Sissejuhatas.		lk. 4
I peatükk.	Andres Dido ühiskondlik-polii- tiliste vaadete kujunemisest. Eesti ajakirjandus XX sajandi algul.	lk. 10
II peatükk.	Andres Dido kaastöö mõningaid probleeme.	lk. 21
III peatükk.	Andres Dido ajaloost ja sotsia- lismi probleemidest.	lk. 30
IV peatükk.	Andres Dido välispoliitilis- test suhetest.	lk. 48
V peatükk.	Andres Dido Prantsusmaa sise- poliitikast.	lk. 55
Kokkuvõte.		lk. 76
Pezjome.		lk. 79
Kasutatud kirjandus.		lk. 81

S I S S E J U H A T U S

Viimasel ajal on märgatavalt tõusnud huvi Andres Dido kui Eesti rahvusliku liikumise tegelase, esimese poliitilise emigrandi ja ajakirja "Õigus" väljaandja vastu. 29. augustil 1965.a. ilmus ajalehes "Edasi" M.Kahu artikkel algupärase luuletuse "Eesti sõalaul" leidmisest A.Dido arhiivitoimikust.¹ 20. augustil 1967.a. ilmus ajalehes "Edasi" M.Kahult teine A.Didot käsitlev artikkel, valgustades A.Dido arreteerimist ja selle põhjusi.² 14. jaanuaril 1972.a. ilmus ajalehes "Edasi" sõnum ajakirja "Õigus" seitsmenda numbrileidmisest.³ Ajakirja "Keel ja Kirjandus" 1972.aasta üheksandas numbris ilmus M.Kahu A.Didole pühendatud uurimuse esimene osa.⁴

A.Dido elu ja tegevuse kogu Pariisi-periood, mis kestis 1890. (mõningate andmete kohaselt 1891.) aastast kuni tema surmani 29. augustil 1921. aastal, on vähese uurimismaterjali tõttu leidnud puudulikku käsitlemist. Uurimismaterjali on rohkem ainult tema Eesti ajakirjandusele tehtud kaastöö ja ajakirja "Õigus" osas. M.Kahu

-
1. M.Kahu, Luuletus Andres Dido toimikus."Edasi"nr.170, 29.aug.1965.
  2. M.Kahu, Mis juhtus Ilvese talus 85 aasta eest."Edasi" nr.196,20.aug.1967.
  3. M.Loit, "Õiguse" seitsmes number ootab uurijaid."Edasi" nr.11,14.jaan.1972.
  4. M.Kahu, Uhest rahvusliku liikumise tegelasest."Keel ja Kirjandus" 1972,nr.9,lk.540-548.

uurimuse näol on meil ajakirjast "Oigus" teatud ülevaade olemas, kaastööst Eesti ajakirjandusele aastatel 1900-1905 ülevaadet ei ole. Antud ajavahemik pakub huvi kui A.Dido vaadete konsolideerumise periood enne ajakirja "Oigus" väljaandmist aastail 1906-1908, kuna paljud seisukohad aastatel 1900-1905 avaldatud artiklites on aluseks ja ühtivad "Oiguses" esitatutega. Antud töös ongi püütud anda ülevaade A.Dido artiklitest, mis pärinevad perioodist 1900-1905.

Esimene käsitus A.Dido isikust ja tegevusest on toodud A.Kruusbergi artiklis "Eesti rahvusliku liikumisaja tumedad momendid".¹ Muuhulgas tuuakse esile A.Dido rikkalik kaastöö pea kõikidele kodumaa ajalehtedele varjunime A.Tulevik all.² A.Dido kaastööd eesti ajalehtedele käsitles A.Kruusberg ka artiklis "A.Dido (varjunimega A.Tulevik)" märkides, et A.Dido elatas end kaastöödest ajalehtedele "Sakala", "Olevik", "Põllumees", "Virmaline", "Virulane", "Eesti Postimees" ja "Teataja".³ Kodanliku Eesti uurijatest käsitles A.Didot veel ajaloolane M.Päss, kes ajakirjas "Tänapäev" polemiseeris K.A.Hindreyga.⁴ Poleemikas käsitletakse peamiselt A.Dido osatähtsust Eesti ühiskondlik-poliitilises elus, kusjuures M.Päss asus seisukohal, et A.Dido on põhjendamatu unustusse jäetud. Oma artiklites väitis M.Päss, et A.Dido tegi kaastööd "Virula-

---

1. A.Kruusberg, Eesti rahvusliku liikumisaja tumedad momendid. "Eesti Kirjandus"1922,nr.8,lk.275-276 ja nr.9,lk.334-336.

2. Ibid.

3. A.Kr(uusberg), Andres Dido (varjunimega A.Tulevik). "Oda-mees"1923,nr.1,lk.12.

4. M.Päss, Läänlus Eesti ühiskondliku mõtte liikumises. "Tänapäev"1937,nr.9,lk.258-259; K.A.Hindrey, Entusiasm ja reaalsus. "Tänapäev"1937,nr.10,lk.301-303; M.Päss, Ajalugu ja ajalooline romaan. "Tänapäev"1937,nr.11,lk.334-335; M.Päss, Aleksander Amfiteatrov ja Andres Dido. "Tänapäev(Jüripäev)"1938,nr.4,lk.26-27; K.A.Hindrey, Pusta suhtumisest Andres Didole. "Tänapäev(Künnipäev)"1938,nr.5,lk.32.

sele", "Olevikule", "Teatajale" ja "Uudistele", erandiks oli vaid Tartus ilmuv "Postimees".¹ Rida A.Dido tegevust käsitlevaid artikleid ilmus 1921. aasta teisel poolel pärast tema surma.² Eesti Biograafilise Leksikoni täiendusköites on A.Didot käsitleva artikli autoriks A.Süvalep, kes märkis, et aastatel 1903-1905 oli ta K.Pätsi toimetusel ilmunud "Teataja" väliskirjasaatja, kirjutades A.Tuleviku pseudonüümi all.³

Nõukogude Eesti uurijatest on A.Didot ainsana põhjalikult käsitletud kirjandusloolane M.Kahu. Peale trükis avaldatud uurimuse esimese osa⁴ on olemas teine, käsikirjaline osa, milles käsitletakse ka paaril leheküljel A.Dido kaastööd Eesti ajakirjandusele ja tema artiklite üldsuunitlust.⁵ M.Kahul on valminud veel uurimus Pariisis ilmunud ajakirjast "Oigus".⁶ A.Dido kaastööst on teatanud ka J.V.Veski oma mälestustes,⁷ kus ta märgib, et A.Dido saatis Pariisist mitmesugust kaastööd A.Tuleviku varjunime all.⁸ Eesti Nõukogude Entsüklopeedias ilmunud artikkel läheb täielikult mööda A.Dido tegevusest Pariisis, tema tolle

-
1. M.Päss, Aleksander Amfiteatrov ja Andres Dido."Tänapäev (Jüripäev)"1938,nr.4,lk.27.
  2. Näit. M.M(artna), Andres Dido t."Päevaleht"nr.231, 1.sept. 1921; Selle aasta lahkunute mälestuseks."Postimees" nr.303, 31.dets.1921.
  3. A.S-p(Süvalep), Andres Dido.Eesti Biograafilise Leksikoni täiendusköide,Tartu-Tallinn 1940,lk.45-46.
  4. M.Kahu, Uhest rahvusliku liikumise tegelasest."Keel ja Kirjandus"1972,nr.9,lk.540-548.
  5. M.Kahu, Andres Dido - publitsist ja ühiskonnategelane. Käsikiri konverentsiettekandest 27.dets.1970.
  6. M.Kahu, Eesti ajakiri Pariisis.Käsikiri konverentsiettekandest 29.okt.1971.
  7. J.V.Veski, Mälestusi Eesti kultuurielust."Keel ja Kirjandus"1961,nr.6,lk.369-374.
  8. Ibid,lk.369-370.

perioodi kaastööst Eesti ajakirjandusele ja ajakirjast "Õigus".¹

Käesolevas töös on põhilise allikmaterjalina kasutatud perioodikat. Eelkõige on kasutatud ajalehti "Olevik", "Teataja", "Uudised" ja "Põllumees", samuti mõningaid "Eesti Postimehe" ja "Sakala" varasema perioodi numbreid. Balti-saksa perioodikast on käsitletud "Baltische Monatsschrifti" 1904. aastakäiku, kus ilmus pastor Gustav Halleri tendentslik ülevaade Eesti ajakirjandusest, mille kohta A.Dido avaldas "Olevikus" rea kriitilisi artikleid. Mõningate A.Dido vaadete ja seisukohtade lõplikku kujunemist on jälgitud ka ajakirja "Õigus" kaudu, mida ajavahemikul 1906-1908 ilmus seitse numbrit.² M.Kahu oma käsikirjalises uurimuses asub seisukohale, et mitmed A.Dido programmilised seisukohad, mis on avaldatud ajakirjas "Õigus", langevad kokku bolsevike 1903.aastal vastuvõetud VSDTP programmiga ja paar kuud enne A.Dido ajakirja ilmumist toimunud VSDTP IV kongressi resolutsiooniga.³

Peale ajalehtede on allikmaterjalidena kasutatud arhiivifonde. Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis (RAKA) asub fondis nr.451 toimik, milles on esitatud materjal A.Dido

-
1. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 1.kõide, Tln.1968, lk.498.
  2. R.Antik märgib Eesti ajakirjanduse bibliograafias "Eesti ajakirjandus 1766-1930"(Tartu 1932), et J.Depmani "Tagasikiskumise aastatel 1907-1916"(Leningrad 1927) lk.48 alusel on ajakirja "Õigus" ilmunud üheksa numbrit. Depmani arhiivimaterjalide publikatsioonist tuleneb, et Tartu maakonna Lohusoo valla taluperemehele Jaan Kasele (Penjam) on saadetud ajakirja "Õigus". Uurimine selles küsimuses algab 22.jaan.1907.a.; süütõendina esitatakse ajakirja "Õigus" üheksas number. Kuid ajalisel ei ole võimalik nr.9 ilmumine enne 1908.aastat. Kommentaaris lk.48 viidatakse J.Depmani "Jakobsoni ja Jannseni päevilt"(Leningrad 1927)lk.16. Tegelikult on lk.26, viidates EBL-le, teatatud, et A.Dido andis Pariisis välja seitse numbrit "Õigust".
  3. M.Kahu, Eesti ajakiri Pariisis. Käsikiri konverentsiettekandest 29.okt.1971, lk.24.

revolutsioonilis-poliitilise tegevuse kohta.¹ Selle tõttu kandis A.Dido peaaegu 3 aastat vanglakaristust ja saadeti pärast seda kaheks aastaks Balti kubermangudest välja. Tallinna trükiasjade inspektori (ehk tsensori) fond nr. 52 annab meile mõningase ülevaate Tallinnas ilmunud ajalehtedest, sealhulgas ka "Teatajast". Tartu trükiasjade inspektori (tsensori) fond nr.321 annab ülevaate ka ajalehtedest "Olevik", "Uudised" ja "Põllumees". Siin asub ka ainuke vaadeldaval perioodil A.Didot puudutav materjal. Peale RAKA fondide on käesolevas töös kasutatud veel ENSV Teaduste Akadeemia Fr.R.Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonna (KM KO) fonde.

Käesolev töö on jagatud viieks peatükiks. Peatükid on oma mahult erinevad olenevalt A.Dido artiklite temaatikast.

Esimene peatükk käsitleb Andres Dido ühiskondlik-poliitiliste vaadete kujunemist ja olukorda eesti ajakirjanduses XX sajandi alguses, valgustades samuti A.Dido vaateid ajakirjandusele.

Teine peatükk käsitleb A.Dido ajakirjandusele tehtud kaastööga seotud probleeme: tema poolt kasutatud pseudonüüme, tema poolt kirjutatud artiklite arvu aastail 1900-1905, kaastöö alustamisega ja lõpetamisega seotud küsimusi.

Kolmandas peatükis on analüüsitud ajalehtedele tehtud kaastöös A.Dido seisukohti ajaloo ning sotsialismi probleemidest.

Neljas peatükk käsitleb A.Dido kirjutisi diplomaatia alalt.

---

1. Vt. selle kohta lähemalt M.Kahu, Uhest rahvusliku liikumise tegelasest. "Keel ja Kirjandus" 1972, nr.9, lk.544-545.

Viiendas peatükis leiavad kajastamist A.Dido artiklid Prantsusmaa sisepoliitilisest olukorrast ning kultuuri ja teaduse vallast. Artiklid teadusest ja kultuurist on kõik seotud Prantsusmaaga, mistõttu see rubriik on ühendatud Prantsusmaa sisepoliitika osaga.

P E A T Ü K I

ANDRES DIDO ÜHISKONDLIK-POLIITILISTE VAADETE EJUNEMISEST. BESTI AJAKIRJANDUS IX SAJANDI ALGUL.

A.Dido tuli eesti rahvuslikku liikumisse 1877. aastal, mil ta astus Eesti Kirjameeste Seltsi liikmeks ja valiti Maarja-Magdaleena kihelkonnas Eesti Aleksandrikooli abikomitee esimeheks. Samuti osales ta Tartu Eesti Põlumeeste Seltsi tegevuses. A.Dido õhutas C.R.Jakobsoni "Sakalaga" viimase ilmumisest alates. Oma arvatavasti esimeses kirjas C.R.Jakobsonile ütles ta, et kui mõned eestlased ei taha tunda Jakobsoni lehe kasulikkust, "siis saavad nad omati ükskord oma et eksitusest aru saada, ja kõik tulevad Eesti rahva põlved saavad Teid Teie teategude eest austama ja tänama."¹ Samas teatas ta, et Maarja-Magdaleena kihelkonnas loetakse "Eesti Postimeest" neli korda vähem kui "Sakalat", sest neid ajalehti kõrvuti pannes on "Sakalala" sisukus ja "Eesti Postimehe" sisutus selgesti nähtav.²

1905. aastal ajalehes "Olevik" avaldatud artiklis "Prantsuse ratsionalismis ja Eesti rahvuslus" ütles A.Dido oma rahvusliku liikumise aja vaadete kohta, et ta oli "tu-

---

1. A.Dido C.R.Jakobsonile 9.märts 1879. KM KO Fond 47, kapp 10:19.

2. Ibid.

I

P E A T U K K

ANDRES DIDO UHISKONDLIK-POLIITILISTE VAADETE
KUJUNEMISEST. EESTI AJAKIRJANDUS XX SAJANDI ALGUL.

A.Dido tuli eesti rahvuslikku liikumisse 1877. aastal, mil ta astus Eesti Kirjameeste Seltsi liikmeks ja valiti Maarja-Magdaleena kihelkonna Eesti Aleksandrikooli abikomitee aseesimeheks. Samuti osaleb ta Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi tegevuses. A.Dido ühines C.R.Jakobsoni "Sakalaga" viimase ilmumisest alates. Oma arvatavasti esimeses kirjas C.R.Jakobsonile ütles ta, et kui mõned eestlased ei taha tunda Jakobsoni lehe kasulikkust, " siis saavad nad ometi ükskord omast eksitusest aru saama, ja kõik tulevad Eesti rahva põlved saavad Teid Teie heategude eest austama ja tänama."¹ Samas teatas ta, et Maarja-Magdaleena kihelkonnas loetakse " Eesti Postimeest " neli korda vähem kui " Sakalat", sest neid ajalehti kõrvuti pannes on " Sakala " sisukus ja " Eesti Postimehe " sisutus selgesti nähtav.²

1905. aastal ajalehes " Olevik " avaldatud artiklis " Prantsuse natsionalismis ja Eesti rahvuslus " ütles A.Dido oma rahvusliku liikumise aja vaadete kohta, et ta oli " tu-

---

1. A.Dido C.R.Jakobsonile 9.märts 1879. KM KO Fond 47, Mapp 10:19.

2. Ibid.

lipunane sakalane ja juba noorest põlvest kiriklaste hirmutus."¹ Mõningat huvi pakub Fr. Tuglase üks episoodiline käsitus Eesti Kirjameeste Seltsist 1879.aastal. " Nii oli sama aasta sügisel seltsi eestseisusel palju tegemist A.Didoga (Tido), kes kippus üldkoosolekul Moosesest kõnet pidama. Eestseisus oli kahtleval seisukohal, kuna " kõneleja vahest kriitikuse kombel võiks arutama hakata "; ja lõpuks ei andnudki ta luba. Dido oli rahutu, ekstsentriline vaim ja kuulus juba sellisena sakalaste hulka, ning need näivad teda ka põhimõtteliselt toetavat."² Ajaloodoktor Ea Janseni arvamust mööda oli A.Dido üks neist kahest " Sakala " sõpradest, kes olid suutelised kujutlema poliitilist demokraatiat ja ilmselt pooldasid vabariiklikku korda.³ Ea Jansen loeb A.Dido mõtteid sisuliselt revolutsioonilisteks, kuid kui kaugemale see revolutsioonilisus küünib, seda ei lubavat senised andmed öelda.⁴ Näib, et see arvamus baseerub mitte " Sakalale " kirjutatud artiklitel, millest revolutsioonilisust küll välja lugeda ei saa, vaid A.Dido arreteerimist põhjustanud kirjavahetusel Ernst Barkiga, kes andis Sveitsis välja revolutsioonilist ajakirja " Der Baltische Föderalist ". E.Bark, kes oli A.Dido koolivend Tartu gümnaasiumis, kus nad sõbraks said, oli veendunud tsarismi kukutamise vajalikkuses, nõudis poliitiliste õiguste andmist rahva-

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.93,6.dets.1905.
  2. Fr.Tuglas, Eesti Kirjameeste Selts.Tln.1958,lk.106. Vt.ka A.Dido Eesti Kirjameeste Seltsile 23.nov.1879, KM KO F.15,M 3:7, kus ta protesteeris ettekande tagasilükkamise pärast, öeldes, et president (s.o. J.Hurt) ega keegi teine pole veel tema käsikirja lugenud, aga juba arvasid, et sellest usuvastane ettekanne välja tuleb. A.Dido tahtis vaid ajaloo kasust rääkida.
  3. Ea Jansen, C.R.Jakobsoni "Sakala".Tln.1971,lk.315.
  4. Ibid.

le ja rahvaste võrdõigusliku föderatsiooni loomist, kõiki-
de seisuslike privileegide kaotamist jne. A.Dido arreteerimisel leiti E.Barki poolt A.Didole saadetud kiri, A.Dido poolt ajakirjale " Der Baltische Föederalist " kirjutatava artikli käsikiri, E.Barki poolt saadetud revolutsioonilist kirjandust ja A.Dido poolt kirjutatud luuletus " Eesti sõalaul".¹ Luuletuses " Eesti sõalaul " leidusid fraasid " Eesti riik " ja " Eesti vabariik "², mis on andnud põhjust nimetada teda vabariiklike ideede pooldajaks.³ Mõjutatuna E.Barkist oli ta ilmselt föderalistlike vaadete pooldaja. Föderalismi põhimõtteid pooldas ta ka oma ajakirjas " Oigus " avaldatud programmis, nõudes ülemaailmse rahvaste föderatsiooni asutamist.

Kirikuvastane suunitlus oli A.Didol vaadeldaval perioodil juba välja kujunenud, kuid ei omanud veel kiriku eitamise vormi. Viimane kujunes alles hiljem välja. Kaheldamatult takistas Dido seisukohtade avaldamist kiriku positsioon Baltimaades. Ta osales J.V.Jannseni müüdavuse paljastamisel ja püüdis neid materjale trükki toimetada.⁴ A.Dido tundis muret kirikutegelaste tegevuse üle Aleksandrikooli vastu ja katsest Eesti Kirjameeste Seltsis juhatus endi kätte haarata.⁵

---

1. RAKA, f.451, nim.1, s.-ü.1187; vt. ka M.Kahu, Uhest rahvusliku liikumise tegelasest. "Keel ja Kirjandus" 1972, nr.9, lk.544-545.

2. RAKA, f.451, nim.1, s.-ü.1187, lk.142-143.

3. Näit. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 1.kõide, Tln.1968, lk.498.

4. A.Dido C.R.Jakobsonile 9.märts 1879, KM KO F 47, M 10:19. Vt.Veel M.Kahu, Uhest rahvusliku liikumise tegelasest. "Keel ja Kirjandus" 1972, nr.9, lk.541.

5. A.Dido C.R.Jakobsonile 19.apr.1880 ja 10.sept.1880, KM KO F 47, M 10:19.

A.Dido ühiskondlik-poliitiliste vaadete kujunemisest saame jälgida põhiliselt vaid perioodi kuni tema arreteerimiseni 1882.aastal. Peale peaaegu kolmeaastast vangistust Riias, asus ta elama Kaasani, kuhu jäi kolmeks aastaks. Kaasani perioodist ei ole mingeid materjale tema ühiskondlik-poliitiliste vaadete kohta. 1888. aastal õnnestub A.Didol sõita välismaale ühe prantsuse perekonna kodukooliõpetajana. Välismaal viibis ta esialgu Sveitsis, seejärel Londonis ja arvatavasti 1890. aastast asus elama Pariisi. A.Dido õppis Genfi ja Pariisi ülikoolides. 1891. aastal lõpetas ta ülikooli ühiskonnateaduste kandidaadina. Pariisis elatub A.Dido põhiliselt keeletundide andmisest ja kaastööst teaduslikele ajakirjadele, hiljem ka kaastööst kodumaa ajalehtedele. Pariisi perioodi ja ühtlasi kogu välismaal elamise perioodi alguse ühiskondlik-poliitiliste vaadete formeerumine ei ole jälgitav materjali puuduse tõttu. Oma vaadetelt ja tõekspidamistelt kaldus A.Dido Prantsuse sotsialistide poole ja tema üheks eeskujuks sai Prantsuse sotsialistide reformistliku tiiva juht Jean Jaurès, kellest ta hiljem eesti ajalehtedele saadetud artiklites poolehoidvalt kirjutas. Eestis Eestis Üliõpilast Eestis Ühiskondliku mõtte arengu uurimise seisukohalt peaks huvi pakkuma A.Dido kui eesrindliku mõtteviisi ühe esindaja vaadete uurimine. "Eestis" ja tema eesti rahvuse väljasõnnimise ideid, rahvusliku iseseisvuse arengu ja natsionalismi ideid. "Eestis" puhul tuleb märkida kaht asjaolu. Esiteks võitleb ta eesti rahva vaimu ja kultuuri arendamise eest, teiseks saksa mõju vähendamise eest.

Selle sajandi vahetusel oli ajakirjandus ainsaks laiemaks kommunikatsioonivahendiks. Rahvuslikust ärkamisajast alates olid ajalehtede toimetajad ühtlasi ka rahvusliku liikumise eesotsas. Käsitletava perioodi alguses 1900. aastal ilmus üle 25 nimetuse eestikeelset perioodikat, 1905. aastal ulatus eestikeelse ajakirjanduse nimetuste koguarv 50-ni. Kõrgperiood saabus seoses 1905.-1907. aasta revolutsiooniga - mil 1907. aastal ilmus 111 nimetust eestikeelset perioodikat.¹ Siin tuleb aga arvestada asjaolu, et nii mõnedki väljaanded ilmusid lühikest aega, kuna nad võimude poolt suleti ja uue nime all sama toimetusega uuesti ilmuma hakkasid. Tooniandvateks lehtedeks perioodil 1900-1905 on kaks vana s.o. eelmisel sajandil ilmuma hakanud ajalehte "Postimees" ja "Olevik" ning kaks uut ajalehte "Teataja" ja "Uudised". Kahe viimase ilmuma hakkamine tõi kaasa kvalitatiivse pöörde eesti ajakirjanduses.

"Postimees", mis 1896. aastal oli toimetajat vahetanud (K.A. Hermannil asemel sai toimetajaks Jaan Tõnisson), toetus kasvavale eesti maa- ja linnakodanlusele. Soodne asukoht ülikoolilinna näol ja tihe side Eesti Üliõpilaste Seltsiga andis "Postimehele" juhtiva osa ka intelligentsi organiseerimisel. "Postimees" arendab, vastandina A. Grenzsteini "Olevikule" ja tema eesti rahvuse väljasuremise ideele, rahvusliku iseteadvuse arengu ja natsionalismi ideid. "Postimehe" puhul tuleb märkida kaht asjaolu. Esiteks võitles ta eesti rahva vaimu ja kultuuri arendamise eest, balti-saksa mõju vähendamise eest.

---

1. Eesti NSV ajalugu 11 köide, Tln. 1963, lk. 634.

Teiseks oli aga lehel tugevasti väljendatud klerikaalne suunitlus ja eitav suhtumine kõigesse, mis võis kodanlusele kahjulik olla s.t. sotsialistlikesse ideedesse, klassivõitlusse jne.¹ Selline ajalehe kindel suunitlus mõjutas A.Didot mitte tegema kaastööd " Postimehele ".

Käsitleme edasi kolme ajalehte, millistele A.Dido kaastööd tegi. Ado Grenzstein ja tema " Olevik " olid oma suunalt teravalt saksavastased ning olid muutunud venestamise pooldajateks nagu Jakob Kõrv ja tema " Valgus " Tallinnas. A.Grenzsteini ja tema tegevust on käsitlenud Fr.Tuglas.² A.Grenzsteini iseloomustab peale Fr.Tuglase antud iseloomustuse kasvõi seegi, et ta hakkas " Olevikus " avaldama enda tõlgitud Fr.Nietzsche raamatut " Nõnda kõneles Zarathustra ", mida ta küll ei lõpetanud. 1901.aastal loobub Grenzstein ajalehe toimetamisest ja sõidab välismaale, kus asub elama Pariisi. A.Grenzsteini ja A.Dido vahel sugenevad sidemed ja A.Grenzstein tegigi viimasele ettepaneku teha kaastööd " Olevikule ". Hiljem sidemed jahenevad ja A.Grenzstein ongi selleks meheks, kes alustab A.Dido vastu laimukampaaniat kodumaa ajalehtedes. Grenzsteini järel on " Oleviku " toimetajateks Karl Koppel ja hiljem Jüri Tilk. " Olevik " oma endist populaarsust taastada ei suuda ja ta jääb väheütlevaks väikekodanlikuks ajaleheks.

Ajaleht " Teataja " hakkas ilmuma 1901. aasta novembris toimetaja Konstantin Pätsi juhtimisel. " Teataja " ilmuma hakkamist on käsitlenud J.Käosaar.³ Tallinna tsensor Jüri

---

1. Vt. Eesti kirjanduse ajalugu III. köide, Tln, 1969, lk.26.

2. Fr.Tuglas, Ado Grenzsteini lahkumine. Tartu 1926.

3. J.Käosaar, "Teataja" algusloost ja saamispäevist. Läbi kahe sajandi. Tln. 1971, lk.197-212.

5. Näiteks K. Põlglmann, Enamlus ja vähenus Eestis 1905.a. Leningrad 1933, lk.14.

Truusmann oma kirjas Eestimaa kubernerile avaldas lootust, et K.Päts, kes oli vene õigeusuline, muudab oma ajalehe luteriusulistele ajalehtedele vastukaaluks.¹ Esimestel aastatel orienteerus "Teataja" peamiselt tulunduslikele ja majandusliku olukorra tugevdamise probleemidele.² "Teataja" avaldab ka artikleid vabrikutöölise olukorrast, toob uudiseid Lääne-Euroopa maadest ja kirjeldab nende olukorda, andes sel teel võrdluse Venemaaga. "Teataja" saab Trükiasjade Peavalitsuselt rea tähelepanuavaldusi, näiteks küsitakse tsensor Truusmannilt tema kirja peale, milles ta nägevat kaastundeavaldusi vabrikutöölistele 1902. aasta artiklites.³ Aasta hiljem äratub tähelepanu Ed.Vilde poolt kirjutatud artikkel "Saksa sotsiaal-demokraatia kongress Dresdenis" (20. sept. 1903. aasta).⁴ Võrreldes "Postimehega" oli "Teataja" toimetus radikaalsem, näiteks olid toimetusel sidemed VSDTP Tallinna komiteega, M.I.Kalininiga jt. 1905. aasta lõpus läheb ajalehe toimetus VSDTP Tallinna komitee mõju alla.⁵ "Teataja" oli Tallinna eesti kodanluse, väikekodanluse ja ka tööliste ajaleht, "Teataja" levis ka maal, võisteldes J.Kõrvi "Valgusega".

Kolmas ajaleht, millele A.Dido tegi kaastööd, "Uudised" oli eelmistest demokraatlikuma suunaga. Ka mitmed "Teataja" toimetuse demokraatlikumad liikmed asusid ümber "Uudiste" juurde. Ajaleht "Uudised" alustas ilmumist 1903. aasta novembris Peeter Speegi ja Richard Aavakivi toimetusel.

---

1. RAKA, f.321, nim.1, s.-ü.199, lk.46.

2. Vt.näit. Ed.Virgo, "Teataja" aeg. Mälestusi aastatel 1901-1909. KM KO, F 155, M 6:6, lk.4.

3. RAKA, f.52, nim.1, s.-ü.500, lk.17.

4. Ibid, lk.24.

5. Näiteks H.Pöögelmann, Enamlus ja vähemlus Eestis 1905.a. Leningrad 1933, lk.14.

Viimane neist sureb mõne aja pärast. " Uudised " esimeses numbris kirjeldati kapitalismi arengut Baltimaadel ja rõhutati kapitali võimu vastase võitluse vajalikkust. Esimene number äratas Liivimaa kubernereri tähelepanu, kes palus Tartu tsensurit tulevikus ajalehte jälgida, kuna ajalehe suuna oli esimene number ära näidanud.¹ " Uudised " oli tolle perioodi kõige radikaalsem ajaleht, mis käsitles tsensuuritingimustes sotsialismiprobleeme. 1905. aastal sai ajaleht föderalistliku Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Ühisuse häälekandjaks.

Ajalehed " Uudised ", " Olevik " ja " Teataja " kuulusid suletud lehtede hulka 1905. aasta lõpul.

1904. aastal avaldas pastor Haller ajakirjas " Baltische Monatsschrift " ülevaateartikli eesti ajakirjandusest, kus ta käsitles ka mõningate ajalehtede suunitlust. Artikli ilmne eesmärk oli juhtida võimuorganite tähelepanu eesti juhtivatele ajalehtedele, mis ei seisnud balti-sakslaste ja eriti klerikaalide mõju all. Pastori käest saavad kiita " Postimees " J. Tõnissoniga ees, kes, nagu artiklis märgiti, toimetab ajalehte koos mõne Liivimaa eesti soost kirikuõpetajaga, " Eesti Postimees ", kes ka kiriku vastu ei tegutse, iseäranis aga saksasõbraline " Ristirahva pühapäevaleht ", mis kahjuks aga hingusele minevat. Teistega on asi halvem: " Kõige uuem Eesti ajaleht " Uudised " arvab oma esimeses numbris, et " Teataja " ilmumisega Eesti ajakirjanduses ja üldse avalikus elus algas uus ajajärk."² Milles siis see uus ajajärk

---

1. RAKA, f.321, nim.1, s.-ü.202, lk.45.

2. G.Haller, Über die gegenwärtige estnische Presse. "Baltische Monatsschrift" LVII 1904, lk.154.

seisneb? Nii ajalehte " Teataja " kui ka " Uudised " näidatakse pastor Halleri poolt kui sotsialistlikke, K.Marxi õpetusi arvestavaid. G.Haller rõhutab, et vastavalt K.Marxi "Kapitalile ", mille järgi uus, parem, sotsialistlik kord saab tekkida ainult revolutsiooni teel, püüab nüüd sotsiaal-demokraatia kõikide privilegieritud klasside vastu üles astudes revolutsiooni esile kutsuda.¹ Hiljem, käsitledes 1905.aasta sündmusi, Haller kirjutas, et " Teataja " suunitlus 1905. aasta detsembris põhines teaduslikul sotsialismil, s.o. Marxi õpetuse alustel.² G.Haller jaotas ajalehed põhiliselt kolme rühma - klerikaalse suunaga, sotsiaal-demokraatlikud ja ülejäänud.

A.Dido avaldas Hallerile vastuartikli " Olevikus " ³. A.Dido vastas sellele kiitmisele-laitmisele : " Luteri-
usu kiriku võimus on aga meie kodumaal veel väga suur, sellepärast arvavad ka õpetajad, et kõik, ka ajakirjan-
dus nende poliitilisi sihtisid teenima peavad. Juhtub
aga mõni leht selle erapartei püüdest lahku minema, ei
teeni ta teda alandlikult, siis katsutakse teda riigi-
valitsuse ees kahtlustada ja teda usuvastaseks tembelda-
da, nagu see Teie kirjatöö ülesanne on."⁴ Haller tahab
kahtlustada ka riiklikke organeid, kes korra ja kohuse-

-
1. G.Haller, Über die gegenwärtige estnische Presse. "Baltische Monatsschrift" LVII 1904, lk.157.
  2. G.Haller, Die estnische Presse des Lepten Jahres, von links besehen. "Baltische Monatsschrift" LXIII 1907, lk.79.
  3. A.Tulevik/=A.Dido/, Avalik kiri pastor G.Hallerile. "Olevik"nr.23, 9.juuni 1904 ja nr.24, 16.juuni 1904.
  4. A.Tulevik/=A.Dido/, Avalik kiri pastor G.Hallerile. "Olevik"nr.24, 16.juuni 1904.

täitmise üle vaatavad s.o. tahab ennast tsensooride ja sandarmite vabatahtlikuks ülevaatajaks tõsta."¹

Mõlemad vastavad teineteisele artikliga, mitte midagi uut lisamata.² A.Dido astus kindlalt välja kiriku sekkumise vastu ajakirjandusse ja selle kaudu rahva pimestamise vastu.

A.Dido käsitleb oma ühes artiklis või õigemini järelsõnas ka ajakirjandust ja tsensuuri. 1905. aastal ta rõõmustas, et Tartu ajalehtedest on kadunud märges "Tsensuuri poolt lubatud". Samas aga Tallinna ajalehed ("Teataja") kannavad seda märges edasi. Siinjuures ütles ta oma artikli kohta "Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus", et see on talle punase pliiatsiga tõmmatud kriipsuga tagasi saadetud.³ Esimene osa, Prantsuse natsionalismi osa, ilmus tsensuuri poolt lubatuna. Artikli Eesti rahvuslust käsitlev osa ilmus hiljem, kuid jäi lõplikult avaldamata ajalehe sulgemise tõttu. Terve rida artikleid jäid Didol lõpetamata, kuna tsensuur nad keelas. Näiteks artikkel "Anarhistid", milles esitati terve rida sotsialistlike seisukohti, Prantsusmaa poliitilisi parteisid iseloomustav artiklite sari, millest avaldati ainult äärmiselt parempoolseid parteisid käsitlev osa jne. Arvestades ette valitsuse

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Avalik kiri pastor G.Hallerile. "Olevik"nr.24,16.juunil1904.
  2. G.Haller, Noch ein Wort über die estnische Presse. "Baltische Monatsschrift"LVIII 1904, lk.24-31.
A.Tulevik/=A.Dido/, Kolmas avalik kiri pastor G.Hallerile. "Olevik"nr.56,13.dets.1904.
  3. A.Tulevik/=A.Dido/, Kiigu peal.Järelsõna."Olevik"nr.88, 18.nov.1905.

II

P E A T U K K

ANDRES DIDO KAASTOO MÕNINGAID PROBLEEME.

A.Dido poolt Eesti ajakirjandusele tehtud kaastöö uurimisele perioodil 1900-1905 on asetatud pearõhk sellepärast, et varasem kaastöö Pariisist Eesti ajalehtedele oli juhuslikku laadi ja hõlmas vaid üksikuid artikleid.

Mis või kes ajendas A.Didot hakata kirjutama ajalehtedele püsivamalt? "Oleviku" puhul on ta ise kirjutanud: "Kui hr. A.Grenzstein mulle nõu ei oleks andnud "Oleviku" väljaandja ja peatoimetaja austavat kutset vastu võtta, siis oleksin ma palju kahelnud "Oleviku" Pariisi kirjasaatja kohuseid oma peale võtta."¹ "Teataja" kaastööliseks võis A.Didot soovitada kirjandusloolase M.Kahu arvates Eduard Vilde, kes 1900. aastal käis Pariisi maailmanäitusel ja tutvus sealjuures ka Pariisi eestlastega. Eduard Vilde võis ka veel vahendajaks olla A.Dido ja "Uudiste" vahel. Nii nagu "Teataja" puhulgi asus A.Dido "Uudistes" kaastööd tegema ajalehe esimestest numbritest alates. Eduard Vilde ise lahkus 1904. aasta keskel "Teataja" toimetusest ja siirdus "Uudistesse" üle, kusjuures kavatsus Uleminekuks oli tal varem olemas.

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsusemaa ja progress."Olevik" nr.39,24.sept.1902.

Alustades kaastööd, esitas A.Dido harilikult esimeses artiklis oma tööplaani või põhimõtted, mille järgi ta kirjutama hakkas. Nii ütles ta " Teatajas ": " Meie tahame sügavamalt selle rahva vere ja elusoonte sisse tungida, keda meie kauaaegse koosolemise ajal tundma oleme õppinud, ega ka tema paisete lahtilõikamise eest mitte tagasi hirmuda."¹ " Teataja " tööplaanis oli A.Didol esitatud üheksa teemat: 1) Prantsusmaa võimsus ja langus, 2) põllumajandus, tööstus, käsitöö ja kaubandus, 3) Prantsusmaa rikkus, 4) poliitika ja poliitilised parteid, 5) rahvaülikoolid ja seltsid, 6) kunst ja kirjandus, 7) teadus, 8) poliitiline ökonoomia ja 9) sotsioloogia.²

Oma kaastöö eesmärkidest " Olevikus " A.Dido kirjutas: " Kaugel on minust mõte ilusaste kirjutada tahta. Kuid ma loodan harjumata sule puuduseid huvitavate, õpetlikkude, ajavaimliste ainetega täita, et " Olevik " nii palju kui see minusse puutub, päris rahva kooliraamatuks saaks, mis iga tõsine ajaleht olema peab. Sellepärast loodan, et " Oleviku " sõbrad ka varsti minu sõpradeks saavad, nagu " Teataja " lugejad öeldakse olevat."³ " Põllumehe " arvestas ta ajalehe suunitlust: " Kõike seda saame meie politika ökonoomia või riigi majanduslisest küljest vaatama ning näituste abil seletama, ja see on nüüd, kuna rahvaste vaheline läbikäimine ikka enam ja enam majandusliided piirid ära kaotab, põllumehele niisama tarvilik teada, nagu külvi- ja rehepeksumasina käima panemi-

---

1. Minu tööplaani. "Teataja" nr. 8, 7. dets. 1901.

2. Ibid. "Olevik" nr. 5, 1. veebr. 1900.

3. A. Tulevik / = A. Dido /, Prantsusemaa ja progress. "Olevik" nr. 39, 24. sept. 1902.

4. "Teataja" nr. 3, 13. nov. 1901.

ne."¹ Edasi seletas ta, et ta ei käsitle neid küsimusi mitte sellepärast, et ta teaduslikku kraadi omab, vaid et see põllumehetele kasuks tuleb. Seega ei kavatsenud ta kujutada asjade ja olude välimisi külgi, vaid püüdis nende sisu analüüsida ja kodanliku maailma vastuolulisust näidata.

1900. aasta " Oleviku " 5. numbris ilmus Δ artikkel " Kiriklased Prantsusmaal".² See artikkel kordab eelmises numbris toimetuse poolsest ilmunud artiklit munkade seltsist " Assumptioon ", nimetusega " Ainult Prantsusmaal ".³ Vahe seisneb vaid selles, et 5. numbrisse on juurde lisatud jutuke, mis räägib juhtumist kahe saadikuga, kes said teada, et nad klerikaalide abiga parlamenti valiti. Võib arvata, et ka " Olevikus " nr. 5 avaldatud artikkel on toimetuse poolt kirjutatud. ENSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi pseudonüümide kogu järgi tol perioodil ei ole keegi pseudonüümi Δ kasutanud. Kirjandusloolase M.Kahu arvates võib see olla A.Dido oma, kuna ta elas sel ajajärgul Pariisis ja kirjutas ka kodumaa ajalehtedele. " Olevikule " alustas A.Dido kaastööd 1902. aasta septembris.

1901. aastal koos ajalehe " Teataja " ilmumise hakamisega alustas A.Dido püsivat kaastööd Eesti ajakirjandusele. " Teataja " 1901. aasta kolmandas numbris ilmus "Teataja " Pariisi kaastööliselt artikkel " Prantsuse söekaevajad "⁴ pseudonüümiga L.S., mida samuti tol perioodil

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Minu tööplaan."Põllumees"nr.3, 16.jaan.1903.
  2. Kiriklased Prantsusmaal."Olevik"nr.5,1.veebr.1900.
  3. Ainult Prantsusmaal."Olevik"nr.4,25.jaan.1900..
  4. L.S./=A.Dido?/, Prantsuse söekaevajad."Teataja"nr.3, 13.nov.1901.

keegi Eestis ei kasuta. " Teataja " 1901. aasta kaheksandas numbris ilmus A.Dido ülevaade tööplaanist s.t. ülevaade teemadest, millest ta kirjutama hakkas.¹ " Teataja " 1902. aasta 26. numbris on kompaktselt koos kolm eraldi artiklit, mis on kirjutatud Pariisi kaastöölise poolt, neist teises öeldakse: " Meie viimasest kirjast saadik (" Teataja " nr. 3) ei ole midagi iseäralikku Prantsuse söekaevajatest kuulda olnud. " ² Prantsusmaa söekaevurite olukorda käsitleb A.Dido edaspidi 1902. aastal kaks korda.³ Võib väita, et " Teataja " 3. numbris ilmunud artikli autoriks on A.Dido. Huvitav on jälgida A.Dido kasutatud pseudonüüme ja nende arengut. Käsitleme siin pseudonüüme, mille kuuluvus A.Didole on kindel. " Teatajas " 1901. aasta 8. numbris ilmub kirjaümbrik . See teeb läbi veel kaks muutust: 1902. aasta 72. numbris tuleb asemele nelinurk , mis omakorda 1902. aasta 114. numbris omandab uue kirjaümbriku kuju . 1902. aasta 237. numbris ilmub nimeline kombinatsioon A.Tulevik, mille kohta A.Dido kirjutab, et nägi unes, kuidas temalt küsiti: " "Mis siis vana Uku ise teeb?" " Ta kirjutab ilma nimeta mitmes ajalehes, et palju raha teenida," sain vastuseks."..." et vahetust ja segadust ei tuleks avaldan nüüdsest peale oma nime A.Tulevik."⁴ Kaastöö lõpuni " Teatajas " kasutabki A.Dido A.Tuleviku varjunime. Samuti " Uudistes " ja " Põl-

---

1. Minu tööplaan. "Teataja" nr. 8, 7. dets. 1901.

2. "Teataja" nr. 26, 2(15.) jaan. 1902.

3. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsusmaa söekaevajate streik. "Olevik" nr. 43, 22. okt. 1902 ja Prantsusmaa uus söekaevanduste-seadus. "Teataja" nr. 72-74, 25. veebr. (10. märts)-27. veebr. (12. märts) 1902.

4. A.Tulevik/=A.Dido/, Rahvuslaste ühisus. "Teataja" nr. 237, 23. sept. (6. okt.) 1902.

lumehes " kannavad kõik tema artiklid sama pseudonüümi.

Keerukam olukord ilmneb " Oleviku " kaastööd uurides. Esimesest artiklist alates ajalehe 1902. aasta 39. numbris figureerib A.Tulevik 1905. aasta alguseni ühe erandiga. Erandiks on 1902. aasta 48. numbri artikkel " Anarhistid ", millel on ainult mäрге, et tegemist on " Oleviku " Pariisi kirjasaatjaga. Artikkel pidi jätkuma, kuid järge ei ilmunud. Miks sellel artiklil pseudonüümi ei ole? A.Dido kirjutas oma nimelise või tähelise pseudonüümi alati oma kirja lõppu. A.Dido pikema artikli puhul jaotati kiri toimetuses osadeks ja viimase osa alla paigutati pseudonüüm, nii et eelmised osad ilmusid lihtsalt märke " Meie Pariisi kirjasaatja " all.

1905. aastal, pärast tema artikli " Vabamõttelejate kongress Roomas " ilmumist " Oleviku " 1904.aasta 38. numbris, mis äratas Trükiasjade Peavalitsuse tähelepanu, kelle kirjas Tartu tsensorile 9. oktoobril 1904.aastal teatatakse, et artikli autori näol on tegemist poliitilise kurjategija A.Didoga,¹ on A.Dido saatnud rea pseudonüümita artikleid, kasutades aga paralleelselt pseudonüümi A.Tulevik ja uena lühendit eelmisest A.T. Viimane esineb esimest korda " Oleviku " 1905. aasta 31. numbris. Hiljem kasutab ta seda lühendit ka ajakirjas " Oigus ". Pseudonüüm A.Tulevik kajastab tema enda suurt tulevikutunnetust, võimet näha kaasajast ette, uskumist inimkonna progressi, tulevikuühiskonda.

1904. aastal avaldatakse nii " Teatajas "(nr. 26), " Olevikus "(nr. 4) kui ka " Uudistes "(nr. 18) ühesugune

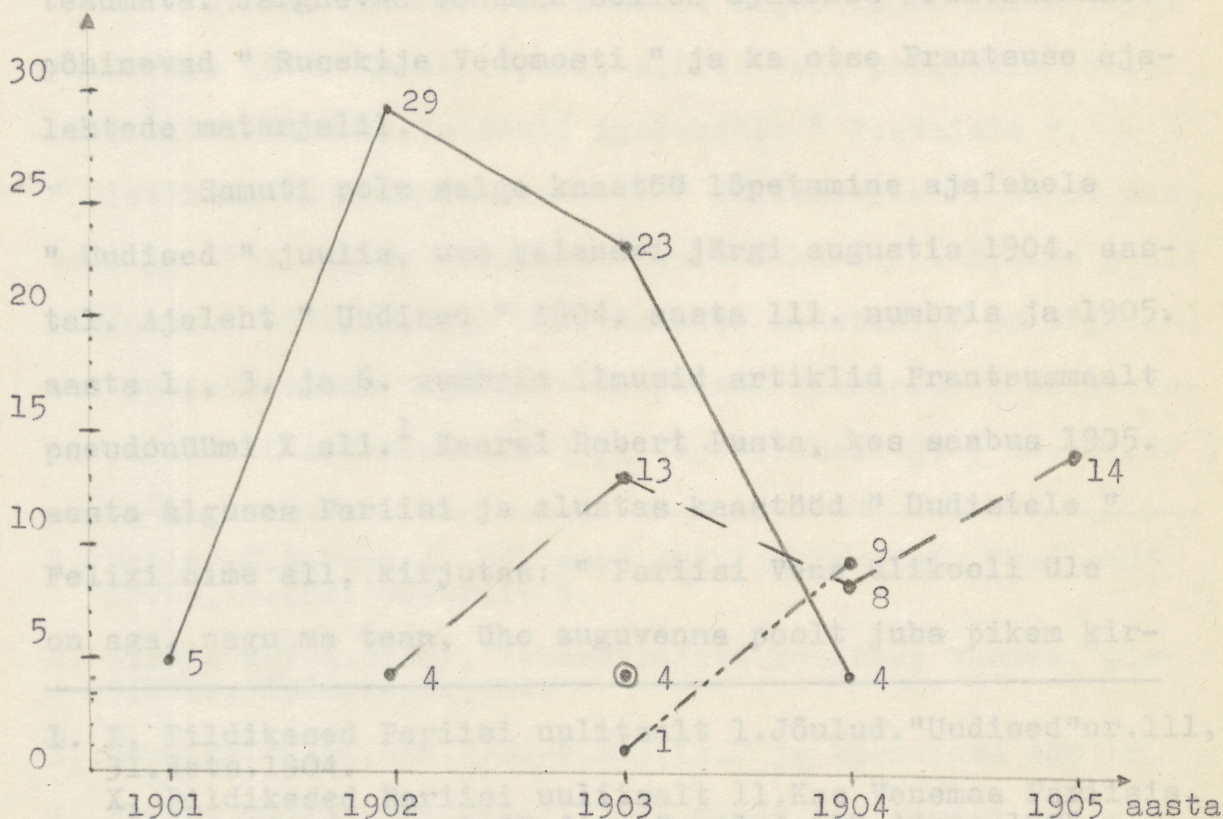
---

1. RAKA, f.321, nim.1, s.→ü.203, lk.7

artikkel, mis kannab pealkirja " Parisi Eesti Sõpruskond ". Artiklis käsitletakse mainitud Sõpruskonna asutamist ja tutvustatakse Pariisi olusid, mida peaks iga emigrant teadma. Kirja autoriks on Eesti Sõpruskonna kirjatoimetaja. Autorsuse avab A.Dido ise kirjas Julius Kangurile : "...sõbralikult tervitades Eesti Sõpruskonna kirjatoimetaja ja " Oiguse " toimetaja A.Tulevik."¹ Ajalehele " Teataja " alustas A.Dido kaastööd 1901. aastal, " Olevikule " 1902. aastal, " Põllumehele " ja " Uudistele " 1903. aastal. A.Dido poolt kirjutatud artikleid on " Teatajas " ilmunud 61, " Olevikus " 39, " Uudistes " 10 ja " Põllumehes " 4.

Tabel nr.1 A.Dido artiklite jagunemine eesti ajaleh- tede vahel aastate lõikes.

Artiklite arv

" Teataja "(alustas ilmumist 1901. aasta novembris) ———, " Olevik " — — —, " Uudised "(alustas ilmumist 1903. aasta novembris) — — — — —, " Põllumees " ⊙ .

A.Dido kaastöös " Teatajale " olid kõrgperioodiks aastad 1902-1903, mil avaldatakse 52 artiklit, kaastöös " Olevikule " olid kõrgperioodiks aastad 1903-1905, eriti aga 1905. aasta lõpp, kaastöös " Uudistele " oli kõrgperioodiks 1904. aasta esimene pool.

Miks A.Dido artikleid ei avaldatud rohkem " Põllumehe " , on teadmata. Arvata võib, et " Põllumehe " väljandjale H.Laasile polnud vastuvõetav A.Dido artiklite suunitlus. " Põllumehe " suunitlust iseloomustab ka asjaolu, et ta koos " Saarlasega " , mida Tartus tsenseeriti, ainukestena jäid revolutsiooni päevil 1905. aastal vabatahtlikult tsensuuri alla, kuna teised ajalehed ilmusid tsensuurita.

Ajalehele " Teataja " lõppes A.Dido kaastöö 1904. aasta veebruaris. Ka selle kaastöö lõpetamise põhjused on teadmata. Järgnevad sõnumid selles ajalehes Prantsusmaast põhinevad " Russkije Vedomosti " ja ka otse Prantsuse ajalehtede materjalil.

Samuti pole selge kaastöö lõpetamine ajalehele " Uudised " juulis, uue kalendri järgi augustis 1904. aastal. Ajaleht " Uudised " 1904. aasta 111. numbris ja 1905. aasta 1., 3. ja 6. numbris ilmusid artiklid Prantsusmaalt pseudonüümi X all.¹ Kaarel Robert Pusta, kes saabus 1905. aasta alguses Pariisi ja alustas kaastööd " Uudistele " Felixi nime all, kirjutas: " Pariisi Vene Ülikooli üle on aga, nagu ma tean, ühe suguveenne poolt juba pikem kir-

---

1. X, Pildikesed Pariisi uulitsalt 1.Jõulud."Uudised"nr.111, 31.dets.1904.

X, Pildikesed Pariisi uulitsalt 11.Kas Venemaa Pariisis, või Pariis Venemaal."Uudised"nr.1,4.(17.)jaan.1905.

X, Vene kõrgem seltskondliste teaduste kool Pariisis. "Uudised"nr.3,11.(24.)jaan. ja nr.6,21.jaan.(3.veebr.) 1905.

jeldus paari Eesti lehele (ka " Uudistele ") ... saadetud.¹ A.Didol pseudonüümi A.Tulevik muutmiseks erilist vajadust ei olnud, seda tõendab ka see, et " Oleviku " 1904. aasta 38. numbris avaldatud artikli " Vabamõtlejate kongress Roomas "² järel, mis sai Trükiasjade Peavalitsuse tähelepanu osaliseks³, ilmusid edasi artiklid ka A.Tuleviku või A.T. nime all⁴, ehkki osa hakkas ilmuma ilma pseudonüümita, kandes lihtsalt märget "' Oleviku Pariisi kirjasaatjalt ". Oma mõju Trükiasjade Peavalitsuse tähelepanemises kindlasti oli. Kindlaid fakte pseudonüümi X autorsuse tõestamiseks ei ole.

" Olevikule " kestis kaastöö kõige kauemini ja selle lõpetas üksnes ajalehe sulgemine võimude poolt. 1906. aastal ilmuvad ajalehtedes A.Dido poolt väljaantava ajakirja " Oigus " tellimise sõnumid.

A.Dido intensiivne kaastöö algas 1901. aasta lõpul ja kestis 1905. aasta lõpuni. A.Dido tegi perioodil 1901-1905 kaastööd neljale Eesti ajalehele: " Teatajale ", " Olevikule ", " Uudistele " ja " Põllumehele ". 1900. aastast ja 1901. aasta esimesest poolest kindlalt A.Dido poolt kirjutatud artikleid ei ole. Kaastöö alustamist on mõjutanud subjektiivsed tegurid - isiklikud kokkupuuted toimetuste endiste (A.Grenzstein) ja tegevliikmetega (Ed. Vilde).

-
1. Felix/=K.R.Pusta/, Esimesed nädalad Pariisis."Uudised" nr.13,15.(28.)veebr.1905.
  2. A.Tulevik/=A.Dido/, Vabamõtlejate kongress Roomas."Olevik"nr.38,22.sept.1904.
  3. Vt.RAKA,f.321,nim.1,s.-ü.203,lk.7 ja käesoleva töö lk.
  4. Näit.A.Tulevik/=A.Dido/, Aino Tamme kontserdid Pariisis. "Olevik"nr.16,24.veebr.1905; A.T./=A.Dido/, Jaurés ei lähe Berliini."Olevik"nr.52,8,juuli 1905; A.Tulevik /=A.Dido/, Prantsuse riigi ametnikkudest."Olevik"nr.48, 15.nov. ja nr.49,18.nov.1904.

III

P E A T U K K

ANDRES DIDO AJALOOST JA SOTSIALISMI PROBLEEMIDEST.

A.Dido andis omapoolse ajaloo teoreetilise käsitluse oma kõnes Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekul 8. jaanuaril 1882. aastal,¹ hiljem pole ta teoreetilise käsitlusele praktiliselt mitte midagi uut lisanud, vahet ehk peale ühe sarkasmiga lausunud aforismi: "Rahvad suudlevad ja tapavad üksteist maha, tapavad ja suudlevad jälle. See on kõik maailma ajalugu kolmes sõnas, inimesesoo algusest kuni tänapäevani."²

A.Dido on käsitlenud ajalugu kui inimühiskonna ja selle arengu uurimist: "See õpetus või teadus, mis meid kõiki sündmusi ja juhtumusi tundma õpetab, mis selle aja sees terve inimese soole on juhtunud ja kuida tema käsi seniajani on käinud - on historia ehk ajalugu."³ "Ilma ajaloota läheks iga põlv oma teed ja kõnniks sedasama sagedaste käidud rada ikka jälle uueste. Ajalugu aga seab iga põlve kui ketiliikme üksteise külge: ta on

---

1. A.Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr. 28, 7. juuli; nr. 29, 14. juuli; nr. 31, 28. juuli; nr. 32, 4. aug. 1882.

2. A. Tulevik/=A. Dido/, Itaalia kuninga võeruskäigust Pariisis. "Teataja" nr. 229, 13. (26.) okt. 1903.

3. A.Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr. 28, 7. juuli 1882.

tuluke tervele inimsoole ja kõigile rahvastele nende pimeduses."¹ Ajalugu on "... kõige õpetlikum ja tähelepanemise vääriilisem teadus, niisama terve inimesesoo kui ka üksikute riikide ja rahvaste edenemisest ja kasvamisest, nende vaimu ja väljaspidisest tööst ja tegevusest, nende elust ja olust."² Ajalugu oli A. Didole kõikide teaduste emaks, ajaloo tundmine andis võimaluse mitte korrata eelnenute vigu ja liikuda progressi poole. Ajaloo mittetundja on ühiskonnast irdunud, ta on "... võõras siin maa peal, võõras oma soole ja võõras iseendale."³ Milleks on ajalugu veel kasulik? " Minevik on oleviku vâti ja tuleviku peegel. Ajaloo-tundja võib kergeste, neid oleviku toimetustega võrreldes, ette ära öelda, missugused muudatused ja talitused tulevikus oodata."⁴ Inimene, kes ei mõista ajaloo seaduspärasusi, ei ole suuteline jõudma sündmuste algallikateni, ta langeb kergesti vastavasuunalise ideoloogia ohvriks. " Temale võib kergeste ette pajutada, et usu ja priiuse pärast sõdasid peetakse, kuna aga puuvilla ja linase riide, kohvi ja suhkru või mõne maatüki ja jõesuu pärast inimesi tuhandete kaupa ohverdatakse ja õnnetumaks tehakse."⁵ Inimeste kõrgemate tundmuste hulgas on kaks ajaloo tulenevat tundmust: isamaa- ja vabadusearmastus: "... vaid üksi aja-

---

1. A. Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr. 29, 14. juuli 1882.

2. A. Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr. 28, 7. juuli 1882.

3. A. Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr. 29, 14. juuli 1882.

4. Ibid.

5. Ibid.

lugu äratab isamaa ja priiuse armastust elusse ja tõstab teda selleläbi oma kõige kõrgema tähtsusele ja täiusele. Kes ajalugu ei tunne, ei tunne ka oma isamaad ja ta võib isamaad üksi looma viisil armastada."¹

Eraldi peatus A.Dido Eesti rahva ajaloo õppimisel, näitas konkreetselt ajaloo õppimisest tulenevat kasu, kutsus üles rahvalaulude ja muistendite kirjandusajalooallikate kogumisele ja nende kriitilisse läbitöötamisele. " Ehk küll muistsetest juttudest ja lauludest kokku korjatud ajalootükid enam luuletuse kui ajaloo uurimise tarvis pruugitavad on, siiski on nad veel tähtsamad ajalooallikad. Üksi haritud rahvastel on oma üleskirjutatud ajalugu, kuna harimata rahvad, kes kirjutamise kunsti ei tundnud, ka oma mälestusi üleskirjutada ei võinud."²

A.Dido ütles: " Kui suur ehk väike ka üks rahvas ja tema haridus on, siis peab ta, kui mitte muud ometi iseoma ajalugu selgeste ja täieste tundma: nii ka Eesti rahvas. Uuski rahvas ei ole nii kaua ja nii rasket orjapõlve ja nii palju sõdade kibedat vitsa kannatanud, kui Eesti rahvas. Onnis see rahvas, kellel kaunis minevik on, ta ärkab ja kosub jälle, kui ta ka kord rõhutud oli. Oppigem tundma, kui vahvalt nad omad viimsed veretilgad oma järeletulejate priiuse eest on ohverdanud, kuda nad ennast vennemine tappa ja põletada lasksivad, kui priiust ära andsivad."³

A.Dido pidas Eesti rahva vaba eksisteeri-

---

1. A.Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr. 31, 28. juuli 1882.

2. A.Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr. 29, 14. juuli 1882.

3. A.Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr. 32, 4. aug. 1882.

mise vahendiks ajaloo tundmist: " Just Eesti rahval on rahvuse tundmust, ühendust ja armastust oma suguvendade vastu hädaste tarvis, sest et nüüd kõigest jõuust mitme rahva iseloomu pääletungimise vasta võitlema peab. Ei õpi meie mitte ajalugu ja iseäranis oma ajalugu tundma, siis jääme vaimu poolest ikka veel teiste alamaks ja orjaks."¹ See on üsnagi tüüpiline seisukoha avaldus rahvusliku liikumise juures, näha kaht põhivaenlast - baltisakslust ja Vene tsarismi - takistusena rahvuslikule ärkamisele ja rahvuslikule liikumisele.

A.Dido on kaheldamatult materialistliku maailmavaatega, kuid millisesse filosoofilisse suunda ta pooldavalt suhtus, ei ole võimalik eesti keeles temalt ilmunud artiklite alusel arvata. Seda võimaldab ehk mõista temalt Prantsuse teaduslikes ajakirjades avaldatud artiklite uurimine. Materialistlikule maailmavaatele osutab tema kaastöös kõige paremini mateeria ja vaimu vahekorra käsitlemine artiklis " N. kiire ": " Seniajani tõendasivad kõik spiritualistid ehk üleloomulistes olevustesse uskujad, et mateeria ja vaim, keha ja jõud alguses ikka lahus on, et vaim mateeria või keha üle valitseb, et ta surnud mateeria alguses liikuma pannud, talle elu ja iseteadvuse annud ja et vaim või jõud pärast kehast lahutamist üksi ja iseseisvalt edasi kesta ehk elada võib. Nüüd aga näitab nuga, et ta oma kiirgamisvõime, oma hinge ikka alal on hoidnud, et ta selle omaduse ainult siis kaotab, kui ta olu muudetakse, ja et ta selle

---

1. A.Dido, Ajaloo kasust. "Eesti Postimees" nr.32, 4.aug. 1882.

jälle tagasi saab, kui talle endine olu uuesti antakse. Sellest võib mõistuse abil otsustada, et mateeria ja jõud ka algusest saadik lahutamata üheskoos on olnud ja et mateeria vahetpidamata, ilmlõpmata jõudu välja annab, nagu see vana roomlaste nuga."¹

Perioodil 1900-1905 hõlmavad konkreetselt kolm artiklit ajaloo küsimusi. Ühes neist " Saitasarnese kuldmüts " arutles A.Dido inimkonna progressi üle. Artikli sisuks on vanaaegsete esemete võltsimine ja nende müümine ehtsate pähe ning selle võltsimise avalikustulemisele järgnenud skandaal. A.Dido arvamus oli: "See vana-aja jumalustamine ja pühitsemine ning uue-aja põlgamine on progressi ehk edu vastaline nähtus, mille vastu iga terve meelega inimene välja peab astuma. Inimesesugu õnn pole mitte poolmetsikus minevikus, vaid edulises tulevikus. ... Igaüks, kes teisiti teeb, patustab igavese eduseaduse vastu, edu vastu, mida uuem mõtteteadus ainsaks Jumalaks peab."²

Teises artiklis " Prantsusemaa ja progress " antakse üldülevaade arengust keskaja pimedusest kuni Prantsusmaa senise valitsuseni.³ Kolmas artikkel " Prantsuse rahvapidu " (kolm aastat hiljem ilmus " Olevikus " artikkel " 14. juuli ", mis käsitles samu ajaloolisi sündmusi ja enam-vähem ajaloo suhtes kattus⁴) annab ülevaate Prantsuse rahva olukorrast enne 1789. aasta

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, N.kiire."Teataja"nr.4,7.(20.)jaan. 1904.

2. Saitasarnese kuldmüts."Teataja"nr.75,2.(15.)apr.1903.

3. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsusemaa ja progress."Olevik" nr.39,24.sept.1902.

4. A.T./=A.Dido/, 14.juuli."Olevik"nr.59,2.aug.1905.

revolutsiooni, Bastille' kindluse lühikese ajaloo, 1789. aasta revolutsiooniliste sündmuste käigu.¹

Kiriku poolt tekitatud pimedusse keskajal saabus pööre teaduse edusammudega, usumuudatustega, Ameerika avastamisega, suurte leiutistega, astronoomia tohutut arenguga jne. Tekkinud olukorras, kus Itaalia ja Hispaania jäid katoliku kiriku tugeva mõju alla, Saksamaa oli liialt killustatud pisiriigikesteks, Venemaa hakkas alles Peeter I ajal Euroopa riigiks saama, Inglismaa oli asetanud pearõhu majanduslikule tegevusele, mitte aga vaimuelu sfäärile, olid Prantsusmaal olemas kõik eeldused - soodne geograafiline asukoht, rahva loov mõistus, poliitiline ühtsus - esimesena näidata rahvastele teed tuleviku vabadusele.² Prantsuse rahvale olid vabadust sisendanud Ch. de S. Montesquieu, J.J. Rousseau, D. Diderot, Voltaire (õige nimi on François Marie Arouet - minu märkus) jt.³ 1789.aastal murdi aadli ja vaimulike võim, kellede võitjana asus nende asemele suurkodanlus. Prantsusmaa ei saanud jätta kättevõidetud vabaduse ülekandmist ka teistesse maadesse. A.Dido arvates ebaõnnestus see aktsioon üksnes Napoleon I auahnuse tõttu.⁴ A.Dido ei näe siin Napoleon I esiletõstnud jõude ja nende eesmärke. Rahvas - tööline ja talupoeg - ei saavutanud revolutsiooniga ja Napoleon I sõdadega peaaegu mitte midagi. Alles " 1848. aastal kõlas

-
1. Prantsuse rahvapidu. "Teataja" nr. 187, 26. juuli (8. aug.) ja nr. 188, 27. juuli (9. aug.) 1902.
  2. A. Tulevik / = A. Dido /, Prantsusemaa ja progress. "Olevik" nr. 39, 24. sept. 1902.
  3. A. T. / = A. Dido /, 14. juuli. "Olevik" nr. 59, 2. aug. 1905.
  4. A. Tulevik / = A. Dido /, Prantsusemaa ja progress. "Olevik" nr. 39, 24. sept. 1902.

see vägev hüüd " tööõigus!"¹ A.Dido pidas siin eriti tähtsaks valimisõiguse kättevõitmist. Hiljem ta rõhutas poliitiliste vabaduste ja õiguste tähtsust: " Mis Venemaa töölistel aga pea täiesti puuduvad, need on poliitilised vabadused ja õigused. Ilma nendeta võivad nad küll ajutiselt ja osalt oma majanduslist seisukorda streikide ja ametiühisuste läbi parandada - ja needgi on juba tähtsad politised õigused, - aga ilma nendeta ei saa nad iialgi viimasele eesmärgile: sotsialistlikule korrale."²

Prantsusmaa sisepoliitikast kirjutades andis A.Dido vahel ülevaate kuni 30 - 40 aastat , vahel enamgi tagasi, seda just kirikuküsimust käsitledes. A.Dido näitas, et selline tugev instituut, nagu seda oli kirik, oli Prantsusmaal isevalitsuse mõningase kontrolli all ja näiteks Napoleon I ajast peale määras Prantsusmaa ise piiskopid ametisse.³ Oma artiklites maksis ta lõivu isiku osatähtsuse suurendamisele ajaloos, see on ka ainukene põhimõtteline eksimus ajalooküsimuses. Nimelt avaldas A.Dido arvamust (peale Napoleon I osatähtsuse suurendamist), et Napoleon III naine Eugenie olevat oma isikliku teotuse kättemaksmiseks tõuganud Prantsusmaa sõjale Saksamaa vastu.⁴ Hiljem käsitles ta vähemalt XX sajandi sõdade põhjustena kapitalistlikku kasumijahti.⁵

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsusemaa ja progress."Olevik" nr.39,24.sept.1902.
  2. Tööliste küsimus."Õigus"nr.6,30.nov.1907.
  3. Vt.A.Tulevik/=A.Dido/, Nobis."Olevik"nr.9,14.märts1903.
  4. Miks markii de Montebello saadiku ametist lahti sai?² "Teataja"nr.228,12.(25.)sept.1902.
  5. A.Tulevik/=A.Dido/, Pilg Europa politika taevasse. "Olevik"nr.84,4.nov.1905.

Ajaloo valdkonda võib arvata veel kaks artiklit, milledest üks käsitleb Eesti rahvuslust. Selles annab ta omapoolse analüüsi rahvuslikule liikumisele. Teine artikkel käsitleb 1905. aasta lõpp-perioodi sündmusi Venemaal, vaadeldes valitsuse samme revolutsioonilise liikumise mahasurumisel.

Defineerides rahvuslust ehk natsionalismi kui "... viimaste aastate võltsitud produkti"¹, mille eesmärgiks on "... isamaalisust (patriotismi) ühe erakonna monopoliks teha ja isamaalsuse katte ning nime all erakondlisi ja isiklike kasusid kõige jõledamal viisil taga ajada."², mõistis A.Dido selle hukka.

Eesti rahvusluse probleemist kirjutades tahtis ta näidata, et kas " Eesti erakonnad tegelikult õlg-õla kõrvas Saksa eesõigust vastu välja astuvad, kas nende ühinemine võimalik on ja kui see võimalik oleks, kas nad endid mitte enne selle vanaaegse seisukorra võimu vastu ei peaks ühendama, mis neid õigusi püssitikuga üleval peavad."³

A.Dido alustas Eesti rahvusluse käsitlemist C.R.Jakobsonist (Fr.R.Kreutzwaldi kohta ütles ta, et tundis teda vanast peast lähemalt, ja et " Fr.R.Kreutzwald on niivõrd erinev praegusest rahvuslusest, et selle võrdlemine pühaduse teotus oleks."⁴), kes kutsus esimest korda mõjuvalt rahvast iseteadvusele oma isa-

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.84,4.nov.1905.
  2. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.83,1.nov.1905.
  3. Ibid.
  4. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.93,6.dets.1905.

maalisuse katekismusega " Kolm isamaakõnet." A.Dido kirjeldas täpsemalt perioodi, mil ta ise veel Eestis viibis ja nimetas seda kantslite ja kirikumõisate võitlemise perioodiks. Sel perioodil püüti sakslaste mõju vähendamiseks ja eestlaste esiletõstmiseks valida kirikuõpetajateks eesti soost isikuid. Nüüd tunnistas ta sellise võitlustaktika kõlbmatuks, kuna ka eesti soost kirikutegelaste tegevus oleks rahva pimestamine olnud.¹ A.Dido, võrreldes tolle perioodi ja XX sajandi rahvuslust, viitas nende taotluste erinevusele, märkides, et Jakobsoni ajal tähendas eestlaste valimine kirikuametitesse rahvuse iseteadvuse äratamist, 20 - 30 aastat hiljem tähendas eestlaste kirikuametitesse valimine tulutoovate kohtade - kirikumõisate - haaramist eestlaste kätte. Pealegi ei rõhunud eestlasest kirikuõpetaja talupoegi mitte vähemal määral kui mõisnik, olgu ta siis sakslane või venelane. 1882.aasta senaatorirevisjoni (Manassein) kohta arvas ta ekslikult, et selle kutsus esile talupoegade poolt kaebe- ja palvekirjade saatmine, nägemata, et see oli vaid üheks ettekäändeks. Edasi märgib ta, et Manasseini revisjoni lõppresultaadina algas venestamisperiood.² Ajaliselt ta seda ei piiritle, venestamine sai alguse 1885. aastal, mil nii Eestimaa kui ka Liivimaa kubermang said uued kubernerid S.V.Šahovskoi ja M.A.Zinovjevi näol.

Kodanlik-klerikaalses suunas eristas A.Dido kol-

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.93,6.dets.1905.

2. Ibid. "Olevik"nr.94,9.dets.1905.

3. Ibid.

me rühmitust: " Esiteks - kõik Eesti soost kirikhärrad ja see " kuldne noorsugu "..., teiseks - palgatud tööriistad ja kilbid, kes raha eest nõus igale asjale, kolmandaks - nende petetud järelkäijad."¹ Selle liikumise siht on selge: " Et ükski kirikumees eduline olla ei või, selleks olgu mul ainult meelde tuletada lubatud, et usk puutumata jumaluse, kõigekõrgema, muutumata täiusse, igavese, liikumata aluse peale põhjendatud on, kus iga looduseline ja seltskondlik revolutsion ehk edene mine võimata on, sest et ilma selle muutmata printsiibi ehk põhjusemõtte tahtmiseta midagi sündida ei või. ... Paigalseisimine on iga usupuutumata alus, teadus aga on iga liikumise ja edu uurimine."² Kirikutegelasi huvitavad maa suurus ja koguduse sissetulek. Neile sekundeeris " kuldne noorsugu ", kes " mängib Eesti üliõpilaste seltsis kirju lintidega, nagu väikesed lapsed tittedega ja unistab suurtest, headest, mitme tuhande rublalistest kohtadest ja intrigeerib selle üle, kuidas neid sakste käest ära võtta, kuidas tulevat sooja pesa sisse seada, missugust rikast kodukanakest valida jne."³ A.Dido heitis noortele haritlastele ette kõrgemate ideaalide puudumist, võimetust sellises olukorras saksameelsuse vastu välja astuda. Teist rühmitust A.Dido peale nimetamist ei käsitle.

Kolmandasse rühmitusse kuuluvad rahvuslaste häälekandja " Postimehe " lihtsad lugejad, kes osalt on

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.93,6.dets.1905.
  2. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.94,9.dets.1905.
  3. Ibid.

kodanluse esindajad, " kellede tulud ja kasud nende kirikliste juhtide püüdmistega kokku lähevad, kes neid aitavad vaesemat rahvast alanduses ja pimeduses hoida.", kellel " ainult rahakott on nende prill, mille läbi nad oma aateid ja kõiki seltskondlisi olusid näevad."¹

" Teised on aga eksitatud, petetud, õigemeelsed isamaalased, kes rahvuslust... päris tõsiseks isamaaluseks peavad."² A.Dido nägi õigesti " Postimehe " kodanlikklerikaalset suunitlust ja tema klassitaotlust.

1905. Isamaalisuse jaotas A.Dido kaheks: kapitalistlikuks ja sotsialistlikuks. " Uks on verine, sõjaline, peast jalani sõjariistus isamaalsus, keda kirikus, tagurlus ja kapitalism toetavad ja juhivad, kes ikka valmis on teiste rahvaste kallale kargama, neid maha rõhuma, nende paremaid sissetuleku allikaid ära võtma ja nende keelt suust kiskuma. Seda isamaalsust nimetatakse rahvusluseks. Teine on rahuline, töökas isamaalisus, kes kellegi kallale minna ega kellegi võerarahva omandust, kombeid, keelt võtta ei taha, kes ainult oma tööstuse ja kaubanduse edenemises ja tööproduktide õiges jaotamises oma rikkuse ja hea käekäigu allikat otsib, kes piirid ära kaotada ja teist rahvastega nagu oma ligemate naabritega sõpruses ja rahu elada tahab ja kes ainult oma teaduste, kunstide ja kirjanduse edus oma kuulsuse ja lõbu leiab, aga mitte sõdades, verevalamistes ja hävitamises. Selle isamaalsuse nimi on sotsia-

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.95,13.dets.1905.

2. Ibid.

3. Ibid.

lismus."¹

Sotsialistlikus isamaalisuses leiavad aset A.Dido enese vaated inimkonna progressist, rahvaste ülemaailmsest föderatsioonist, rahupoliitikast, teaduste, kunstide ja kirjanduse kõrgest hindamisest, tuleviku ühiskonna põhialustest. Kahjuks jäi A.Didol artikkel pooleli, mistõttu ei ole meil teada tema edasist käsitlust rahvuslusest ja isamaalisusest.

Artiklis " Kiigu peal " andis A.Dido ülevaate 1905. aasta Vene konstitutsioonist, selle klassiolemusest. " " Majanduslik poliitika peab rahvahulga hea käekäigu poole püüdma, aga selle tingimusega, et eraõigused ja -omandused puutumata jäävad, nagu kõikidel haritud maadel." ütleb Witte (oli 1905-1906 peaminister - minu märkus), see tähendab talupojale peab maad andma, nad nõuavad, tööliste olukorda peab parandama, aga mõisnike maa ja vabrikantide kasu peab puutumata jääma."²

" " Valitsus peab ennast rahva suurema hulga ideedega ühistama ja mitte märatsejate (s.o.Parteide) vastukõlaga.",aga kuidas teada saada rahva arvamust?"³ Iseloomustades konstitutsiooni olemust A.Dido ütles: " Uks käsi pakub, teine võtab tagasi."⁴ Konstitutsioon ise " on aga ka enne surnud kui ta sündinud. ... Olgu küll, et seal riigisaadikutekogule seaduse tegemise õigus antakse ja saadikute valimist laiendatakse, aga seni kui

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse natsionalism ja Eesti rahvuslus."Olevik"nr.95,13.dets.1905.
2. A.Tulevik/=A.Dido/, Kiigu peal."Olevik"nr.86,11.nov.1905.
3. Ibid.
4. Ibid.

rahvas üleüldist hääleõigust ei saa ehk õigemini välja ei kisu ja ministrid saadikutekogu ees vastutajateks ei saa, vaid ainult riigipea ees, seni ei ole see muud kui tuha silma pildumine. ... Valitsus on ise talle tee ja viisi ette näidanud, et rahvas ainult jõuga midagi saab, aga mitte ilusate lubamistega."¹

A.Dido esitas küsimuse, miks valitsus oktoobri-üldstreiki verre ei uputanud ja hoopis mõningaid järeleandmisistegi, ning tõi välja põhjused: " ...sõjavägi mitte kindel ei ole ja kaardivägi kahtlane on.", ja pealegi " Mis kingitud, seda võib kergesti tagasi võtta. Mis jõuga võetud, seda ei saa muidu kui jõuga tagasi."² Witte laveeris oskuslikult paremale-vasakule ja juba algusest peale koondas valitsus abinõusid rahvaliidumise mahasurumiseks, üheks selliseks mahasurumise vahendiks oli ka " mustasajaliste " terror haritlaste, üliõpilaste, juutide jt. suhtes. Miks seda tarvis oli? → " Et vabadusenõudjatele kolli teha. Vaat, kui teie rohkem nõuate, siis langete " rahva viha " ja hävituse alla."³

A.Dido on algusest peale revolutsiooni poolt, kuivõrd selle eesmärgis ta nägi poliitiliste õiguste ja vabaduste kättevõitmist.

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Kiigu peal."Olevik"nr.87,15.nov. 1905.

2. A.Tulevik/=A.Dido/, Kiigu peal."Olevik"nr.88,18.nov. 1905.

3. Ibid.

A.Dido sotsialismist või õigemini tema sotsialistlikest nõudmistest saab ülevaate tema artiklist " Sotsialistline programm " ajakirja " Oigus " esimesest numbrist.¹ Fr. Tuglas märgib oma mälestustes, et A.Dido olevat rõhutanud, et tema ise mõtles selle programmi välja.² Kaheldamatult on siin siiski tegemist üldise sotsialismi ideede levikuga, mille mõjutuste alusel A.Dido kujundas siis oma arusaamise tuleviku ühiskonnast.

Esimest korda kujutab A.Dido revolutsioonilist pööret seoses söekaevurite streigiga Prantsusmaal: " Praegused söestreigid on ainult võitlejate harjutused: kui kord kõikide maade söekaevajad küllalt üksikute võitlustega on harjunud ja viimati korruga üles astuvad, siis on paari nädalaga kõik tööstus, kõik seltskondline tegevus seismas ja selle tagajärg on suur seltskondline mäss ja muutus."³ Revolutsiooni käsitleb A.Dido hiljem ajakirja " Oigus " kuuendas numbris artiklis " Duuma "⁴ " Kui meie nüüd pärast duuma valimist sellest veel nii pikalt oleme rääkinud, siis tegime seda ainult sellepärast, et rahvas, duuma töösid ära oodates, ennast mitte ilusate, aga asjata lootustega enam petta ei laseks, nagu teda selle arutamisest saadik juba mitu korda petetud ja et ta ainus

---

1. A.T./=A.Dido/, Sotsialistline programm."Oigus"nr.1, 16.(3.)juuni 1906.

2. Fr.Tuglas, Kriitika II.Tartu 1926, lk.32.

3. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsusemaa söekaevajate streik. "Olevik"nr.43,22.okt.1902.

4. A.T./=A.Dido/, Duuma."Oigus"nr.6,30.(17.)nov. 1907.

5. Anarhistid "Olevik"nr.43,26.nov.1902.

peastmise abinõu revolutsion on, mille vastu ta ennast kõigest jõust ette valmistama peab. ... Seaduslikul teel ja ilma revolutsionita ei ole ükski rahvas seaduse andmise võimu, seda riigi ja seltskonna nurgakivi, ja muid tähtsamaid, suuremaid muudatusi kätte saanud."¹

1789. aasta ja 1848. aasta revolutsioonides oli revolutsiooni liikumapanevaks jõuks rahvas, just liht-rahvas. 1789. aastal kasutas suurkodanlus ära olukorra, et aadli ja vaimulike asemel riigi etteotsa asuda. Rahvas, kelle abiga suurkodanlus võimule sai, ei saavutanud praktiliselt midagi.² 1848. aastal säilitas suurkodanlus siiski võimu, pidi aga tegema rea järelandmisi, millest A.Dido peab kõige tähtsamaks valimisõiguse saavutamist.³ Hiljem käsitleb ta revolutsiooni liikumapanevate jõududena töölisi, kes on revolutsiooni avangardis, kuna talupojal on tähtis üksnes majanduslik võitlus, majandusliku heaolu saavutamine ja kes sellepärast ei saa avangardis olla. Töölistel on poliitilised nõudmised tähtsamad majanduslikest nõudmistest, see viibki töölistel avangardiks.⁴

Artiklis "Anarhistid"⁵, mis jäi lõpetamata, näitas A.Dido anarhistide vaadete ekslikkust ja erinevust sotsialistide vaadetest. Anarhistide õpetuse järgi pidavat kõik valitsused, parlamendid, politseid,

-
1. A.T./=A.Dido/, Duuma."Õigus"nr.6,30.(17.)nov.1907.
  2. Vt.näit.A.T./=A.Dido/, 14.juuli."Olevik"nr.60,5.aug.1905.
  3. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsusemaa ja progress."Olevik"nr.39,24.sept.1902.
  4. Vt.A.T./=A.Dido/, Tööliste küsimus ja vabadusevõitlus."Õigus"nr.4,28.(15.)nov.1906.
  5. Anarhistid."Olevik"nr.48,26.nov.1902.

vanglad, seadused, lepingud jne. kaduma. A.Dido ise kaldub tollal liialdatud uskumisse riigivalitsuse ja parlamendi võimu. Majanduslikus valdkonnas tahavad anarhistid kaotada eraomanduse ja tulude jaotamise. " Igaüks võida võtta süüa, juua, tarvitada, mis ta ise soovib ja niipalju kui ta tahab: kuid keegi ei ole sunnitud tööd tegema."¹, millele ta artiklis " Vanaduse ja töövõimetuse paiuk "² mõnevõrra vastab. Ka sotsialistid tahavad kaotada eraomanduse, mis on eksploateerimise aluseks, ja viia sisse tulude jaotamise just igatühele tema töö järele.³

Anarhistid ei kuuluta paradiisi mitte nüüd ette, " vaid alles mitme saja aasta pärast, kui inimesed praegustest seltskondlistest vigadest hariduse läbi vabastatud on."⁴ A.Dido ütles : " igas eluavalduses progress ehk edu on. See progress on kultura ajaloo järele kolmekordne: materiaalne, vaimline ja moraalne või kombeline."⁵, see tähendab, et ühe areng on tihedalt seotud teistega ja sõltuv teistest. Anarhistid ei kuuluta mitte progressi, vaid paigalpüsimist või halvem veel, regressi. A.Dido rõhutas, et sotsialismi ideede levikut ei saa piirata ja tema osatähtsus ülemaailmses elus kasvab pidevalt.

Tema vaated sotsialismile avalduvad tema poolt toimetatud ajakirjas " Oigus ", milles ta avaldas prog-

---

1. Anarhistid."Olevik"nr.48,26.nov.1902.

2. A.Tulevik/=A.Dido/, Vanaduse ja töövõimetuse paiuk. "Olevik"nr.24,10.juuni 1903.

3. A.T./=A.Dido/, Sotsialistline programm."Oigus"nr.4, 16.(3.)juuni 1906.

4. Anarhistid."Olevik"nr.48,26.nov. 1902.

5. Ibid.

rammi. " Sotsialistlises programmis " käsitles A.Dido tähtsamaid majanduslikke, poliitilisi ja ideoloogiat puudutavaid küsimusi. Nii taotletakse majanduslike nõudmiste osas inimese ekspluateerimise kaotamist, kõigi loodusrikkuste ja ettevõtete natsionaliseerimist, " mida praegused omanikud ekspluateerimises ehk eneste eest ja heaks töötamiseks tarvitavad."¹ A.Dido nõudis maa, metsade, kaevanduste, veekogude, üürimajade, vabrikute, masinate, kallimate ja suuremate tööriistade, pankade, suurkaupluste, teede, raudteede, kanalite, laevade jne. natsionaliseerimist.² Loetelust jäävad välja seega väikekauplused, odavamad tööriistad jne. niisiis väikekodanlase elatusvahendid. Suurtööstuse natsionaliseerimise järel pidi valitama tööde juhatajad tööliste endi hulgast. Tulude jaotamist nõudis ta igapähele tema töö järgi.

Poliitilised nõudmised nägid ette kõikide rahvaste vabastamist teiste rahvaste võimu ja valitsuse alt; iga rahvuse juures vabariigi sisseseadmist; tollal kehtivate kindlate riigipiiride kaotamist; sõdade kaotamist ja kogu sõjaväe laialisaatmist; ülemaailmse rahvaste föderatsiooni asutamist; rahva üleüldist valimisõigust; rahva poolt valitavate kohtute loomist; mõtte-, sõna-, trüki- ja koosolekutevabadust ning isikupuutumatumatust.

Ideoloogia valdkonnas oli põhiliseks nõudmiseks

---

1. A.T./=A.Dido/, Sotsialistline programm."Õigus"nr.4, 16.(3.)juuni 1906.

2. Ibid.

kiriku lahutamine riigist, kirikute ja kirikuvaranduste sekulariseerimine; Sundusliku, maksuta, teadusliku alghariduse, koos elukutse õpetusega, sisseseadmine; maksuta kõrgema hariduse sisseseadmine; emakeele kõrval, mis vähemalt algkoolis peaks õppekeeleks olema, teise, ülemaailmselt kasutusele võetava keele õppimine; usumoraali asendamine inimliku moraaliga.¹

A.Dido programm omas võrreldes marksistlike seisukohtadega rea puudusi. Üks tähtsamaid küsimusi on A.Didol lahendamata jäänud - see on võimuküsimus. A.Dido toetub ilmselt vana riigiaparaadi mehhanismidele, see tähendab, et küsimus proletariaadi diktatuurist A.Didol puudub. Paljud tema nõudmised langevad aga kokku marksistlikega. Terve rida tema nõudmisi toetub teaduslikule alusele (näiteks haridus, keel), mis tuleneb tema kui teadlase poolt teaduse kõrgest hindamisest. Poliitilistest nõudmistest kasvab välja püüe viia kõik rahvused arengu teele ja saavutada lõpuks kõigi rahvuste vaba areng ülemaailmse rahvaste föderatsiooni raames.²

---

1. A.T./=A.Dido/, Sotsialistline programm. "Oigus" nr. 1, 16. (3.) juuni 1906.

2. Ibid.

1. A. Tulevik/-A.Dido/, Prantsusmaa väljasaal. "Uudised" nr. 4, 8. (21.) det. 1903.

ka ja vahest veel ronka, oma keele, kirjanduse ja
eduliste saatskondlike ja poliitikaliste mõtetega
nõjub Prantsusmaal vägevalt teiste rahvaste peale,
edu teel ikka nende eesotsas asunud. ... Ta ei pa-
na ka oma edulist võitu ja vabadust mitte vaka alla,
nagu mõned teised kultuurarahvad seda teevad. ... Kui
Prantsusmaal rahvas XVIII sajandi lõpul oma vabaduse

IV

P E A T U K K

ANDRES DIDO VALISPOLIITILISTEST SUHETEST;

A.Dido hindas Prantsusmaa osa kogu maailmas
väga kõrgelt, nimetades Prantsusmaad teiste rahvaste
kõnnilaks. Prantsusmaa oli kuni XIX sajandi viimase
veerandini üks juhtivatest tööstusriikidest ja tema
laiaulatuslik kaubandus oli üks Prantsusmaa suure rik-
kuse allikaist. Sajandivahetuseks jõuavad Prantsusmaast
ette ka Ameerika Ühendriigid ja Saksamaa. Inglismaa oli
esimene tööstusriik. Olukord maailmaturul oli järsult
muutunud. Prantsusmaa majanduslik konkurents jäi üha
nõrgemaks, pealegi kasutasid teised riigid Prantsusmaa
rikkust välislaenude saamiseks: " Prantsusmaa on nagu
kõikide Euroopa riikide piimalehm, keda üksteise järel
lõpsmas käiakse."¹ Millest tuleneb Prantsusmaa selline
rikkus? A.Dido arvates peasjalikult või suuremalt jaolt
prantslaste suurest ilumaitsest ja loomise andest ja
vahest " Mitte ainult oma loomise ja kunstiandega, vaid

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsusmaa väljamaal."Uudised"
nr.4,8.(21.)dets. 1903.

ka ja vahest veel rohkem, oma keele, kirjanduse ja eduliste seltskondliste ja poliitikaliste mõtetega mõjub Prantsusemaa vägevalt teiste rahvaste peale, edu teel ikka nende eesotsas sammudes. ... Ta ei pane ka oma edulist võitu ja vabadust mitte vaka alla, nagu mõned teised kulturarahvad seda teevad. ... Kui Prantsusemaa rahvas XVIII aastasaja lõpul oma vabaduse võitis, siis oli ta esimene mõte seda vabadust kõikide rahvastega suuremeelselt jagada ja hakkas teisi rahvaid nende rõhujate alt päästma, ettevõtte, mida Napoleoni võidusõjad õigelt teelt kõrvale ja nurja ajasid."¹ Prantsusmaa progressiivsest osast teiste rahvaste seas tuleneb ka tema välispoliitika mõningane rahusuunitlus, ehkki oma maa kasusid silmaspidav.

A.Dido on järjekindel rahupoliitika nõudja ja pooldaja. Ta ütles, et "Suurem hulk inimesi arvab sõjad tarvilikud Jumala seadlused olla, kui suurem hulk mõistab, et mitte jõud ja vägivald, vaid õigus inimesesugu peab valitsema."² Siin A.Dido avaldab ühe oma põhiteesi ja arvatavasti see motiiv andis talle ka oma ajakirja nimetuse - "Õigus". "Edulisemad parteid, nagu sotsialistid, tahavad selleks kõige rutemini ja täielikumalt mõjuvaid abinõusid tarvitada ja nõuavad, et kõik sõjaväed lahti lastaks ja kodu saadetaks, või et uusi enam juurde ei võetaks ja siis kõik rahvaste tü-

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsusemaa väljamaal. "Uudised" nr.4,8.(21.)dets. 1903.

2. A.Tulevik/=A.Dido/, Pariisi kirjad.Eduard VII Parisis. "Õlevik"nr.19,6.mai 1903.

lid üleilmilise vahekohtu läbi õiendataks.", kuid " Kõr-
gemad võimukandjad seisused vajavad sõjaväge võidetud
asumaade hoidmiseks, oma võimu ning varanduste ...
kaitsemiseks."¹ Siit koorub välja mõte, et niikaua kui
kodanlus on võimul, jääb rahupoliitika, sõjavägede laia-
lisaatmine täidesaatmatuks unelmaks.

Rahuideede avaldamine artiklites sai alguse
seoses 1. mail 1903. aastal alanud Inglise kuninga
Edward VII Pariisi visiidiga, mille peaesmärkideks
A.Dido arvas olevat: esiteks, taastada Inglismaa po-
sitsioon Euroopas, mis oli kõikuma löönud Lõuna-Aaf-
rika (Buuri) sõjaga, ja teiseks, kartus Saksamaa
vägevuse kasvu puhul. A.Dido nägi ka poliitilist ta-
gapõhja, mille eesmärgiks oli Inglismaa - Prantsus-
maa vahelise lepingu sõlmimine omavaheliste küsimuste
lahendamiseks rahulikul teel.² Prantsusmaa sõlmis ana-
loogsed lepingud ka Rootsi-Norra, Taani ja Hollandiga,
" mille järele nende maade vahel iialgi sõjariistu
ei tarvitata ja kõik tülid ja segadused vahekohtu ja
vahekohtunike läbi ära õiendatakse."³ Uheks selliste
rahulepingute eelduseks luges A.Dido suurriikide va-
helist kolooniate pea täielikku jaotamist: " Viimaks
on kõik võidetavad maad Aafrikas, Aasias jne. suurrii-
kide vahel juba ära jaotatud ja niiviisi sõja põhjused
asumaade pärast peaaegu kadunud."⁴ Arvestades sellise

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Sõda ja rahu."Olevik"nr.48,
27.nov. 1903.

2. A.Tulevik/=A.Dido/, Pariisi kirjad."Olevik"nr.19,
6.mai 1903.

3.A.Tulevik/=A.Dido/, Rahuleping."Teataja"nr.113,
28.mai(10.juuni) 1903.

4. A.Tulevik/=A.Dido/, Rahuleping."Teataja"nr.115,
30.mai(12.juuni) 1903.

rahulepingu tähtsust maailma poliitilisele elule, sõdade võimalikule ärahoidmisele, tervitas A.Dido seda rahulepingut " kui suurt ajaloo järku."¹

8.aprillil 1904. aastal kirjutasid Inglismaa ja Prantsusmaa esindajad alla nn. " Entente cordiale " lepingule. Konkreetselt oli see kokkulepe põhilistes koloniäalküsimustes, kusjuures Prantsusmaa loovutas Inglismaa mõjusfääri Egiptuse ja Inglismaa omakorda loovutas Prantsusmaa mõjusfääri Maroko, väljaarvatud territoorium rannikuribal, mis läks Hispaaniale.

3. oktoobril 1904. aastal ühines Antantiga ka Hispaania. Teiselt poolt Saksamaa poolt loodud Kolmikliidust - Saksamaa, Austria-Ungari ja Itaalia, langes välja Itaalia, kes juba 1900.aastal oli sõlminud lepingu Prantsusmaaga, milles Prantsusmaa tunnustas Itaalia mõjupiirkonnas olevaks Tripolitaania ja Itaalia omakorda tunnustas Prantsusmaa mõjupiirkonnas olevaks Maroko. 1902.aastal sõlmiti Itaalia ja Prantsusmaa vahel leping, milles kohustuti jääma rangelt erapooletuks, kui ühel neist riikidest on tegemist mõne riigi või riikide liidu kallaletungimisega. See leping muutis Itaalia osavõtu Kolmikliidust puhtformaalseks. 1903. ja 1904. aastatel leiavad aset Itaalia kuninga ja Prantsusmaa presidendi omavahelised visiidid.

A.Dido kõiki neid sündmusi ei käsitle. Antanti iseloomustab ta selgelt ja lühidalt: " Hiir hüppas, kass kargas ja Inglismaa lõi trummi ", prantslasi sakslastele tuld andma sundides, nagu see ikka ta poliiti-

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Rahuleping."Teataja"nr.115, 30.mai(12.juuni) 1903.

line viis on teisi karvupidi kokku ajada, et siis paremini väsinud võitlejate eest viljatera ära näpsata."¹ Kuid ta nägi sõpruslepingutes ka positiivset: " Iga naabririigi sõbrustamine ja liginemine on samm asjatuks saanud sõjavägede kaotamise poole."², seega ka üldise rahu ja õiguse poole.

A.Dido kommenteeris ka vahekorda Prantsusmaa ja paavsti vahel.³ 1806. aastal sõlmis Napoleon I paavstiga konkordaadi, mille põhjal Prantsusmaa kohustus maksta katoliku piiskoppide ja preestrite ülalpidamiseks aastas umbes 50 miljonit franki, kusjuures vastutasuks sai Prantsusmaa õiguse piiskopid ise ametisse määrata. Nüüd aga Prantsusmaa valitsus nimetas ametisse kolm piiskoppi, ilma et oleks paavstilt nõu küsinud ja paavst vastuseks sellele ei kinnitanud neid piiskoppe ametisse.

Oma viimases välispoliitilises ülevaates jaotab A.Dido Euroopa riigid kaheks blokiks. Esimesse blokki kuulusid kõik Euroopa läänepoolsed, edulised kultuuririigid - Prantsusmaa, Itaalia, Hispaania, Portugal ja Inglismaa. Teise blokki kuulusid Austria-Ungari, Saksamaa ja Venemaa. " Neid liidavad ühised poliitilised tulud enam kui majanduslised vahed lahutada võivad. "⁴ Seoses sellega muutub ka sõdade iseloom: " Uus sõda ei ole enam mõni poliitika või ususõda, vaid kaupmeeste ja

-
1. Alfons XIII Parisis."Olevik"nr.44,10.juuni 1905.
  2. A.Tulevik/=A.Dido/, Itaalia kuninga võeruskäigust Parisis."Teataja"nr.230,14.(27.)okt.1903.
  3. A.Tulevik/=A.Dido/, Nobis."Olevik"nr.9,4.märts 1903; A.Tulevik/=A.Dido/, Paavst ja Prantsusmaa."Uudised" nr.49,25.mai(7.juuni)1904.
  4. A.Tulevik/=A.Dido/, Pilg Europa poliitikataevasse."Olevik"nr.84,4.nov.1905.

vabrikantide sõda."¹ Sellega ta väitis, et sõjad on oma iseloomult muutunud kapitalistliku kasusaamise vahendiks.

A.Didot erutas pinev olukord Aasias, kus kõige kardetavam oli Vene - Jaapani tüli: "Tuleb sellest kosutav rahu või hirmus hävitav sõda - sõda, mis suuri Euroopa rahvaid ja Põhja-Ameerika koleda tuleja veretantsu keerusse võib vedada."² Sõja põhjusi ja iseloomu märkides käsitleb A.Dido õigesti seda sõda kui vallutussõda, kus Jaapan soovis anastada Mandzuuriat ja Koread, Venemaa aga vastupidiselt teistele riikidele ei viinud Hiina rahutuste järel oma vägesid Mandzuuriast välja ja oli haaranud varem Pert-Arturi ja Dalni sadamad. "Jaapani - Vene vaheline sõda oleks võitlus elu ja surma vahel, eriti jaapanlastele, eriti kui neid võidetakse, ära peaksid lämbuma oma saarte peal. Vene võitleb aga enam oma suurriigi au pärast. Ka võidetult ei puuduks tal maad ja uuesti sündimise jõudu."³ Iseasi oli sõja mõju poliitilisele olukorrale Euroopas: "Mukden ja Tšūšima oli külma dušš Prantsuse - Vene liidule. Vene sisemised olud kõigutasid Prantsuse rahva silmis seda liitu veel enam."⁴ Venemaa kaotus seadis ohtu jõudude tasakaalu Euroopas. A.Dido kartis Saksamaa ja Venemaa lähenemist teineteisele.

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Pilk Europa poliitikataevasse. "Olevik"nr.84,4.nov.1905.

2. A.Tulevik/=A.Dido/, 1903."Olevik"nr.2,14.jaan.1904.

3. A.Tulevik/=A.Dido/, Sõda ja "kollane hädaoht". "Teataja"nr.35,12.(25.)veebr.1904.

4. A.Tulevik/=A.Dido/, Pilk Europa poliitikataevasse. "Olevik"nr.82,27.okt.1905.

Välispoliitilist olukorda hindas A.Dido küllaltki reaalselt, ehkki ta kaldus üle hindama kapitalistlike riikide rahutaotlusi. A.Dido unistas vennalikust rahvaste föderatsioonist, mis oleks loodud rahu teel, rahvaste sõprusest, vastupidiselt toleaeagsele riikide ja rahvaste vahelisele vaenule ja sõdadele.

P E A T U R K

ANDRÉS DIDO PRANTSUSMAA SISEPOLIITIKAST.

Andrés Dido kaastööte Eesti ajalehtedele aastail 1900-1906 hõlmavad tema artikleid Prantsusmaa sise- ja välispoliitikast kolme valitsemise tegevuse: P.E.R.Waldeck-Rousseau kabinetti 22. juunist 1899. aastast kuni 3. juunini 1902. aastani; E.Combes kabinetti 7. juunist 1902. aastast kuni 24. jaanuarini 1905. aastani ja M.Kouvier kabinetti 24. jaanuarist 1905. aastast kuni 18. veebruarini 1906. aastani. Prantsusmaa presidendiks aastail 1899-1906 oli S.Loubet.

Korrespondents, mis käsitles Prantsusmaa sisepoliitilist olukorda ja mis oli võrreldes eelmiste aastadega kõige mahukam, on täheldatavad järgmised alateemad: valimised Prantsusmaal ja saadikutekoja tegevus; kirik ja mungaordud, võitlus uue mõju vastu; sõjakaavrite olukord; põllumajandusprobleemid; töölise olukord ja nende võitlus; rubriik "Määrak" jt.

Waldeck-Rousseau lõi oma kabineti koosseisu kaubandus- ja tööstusministrina sotsialist A.B.Millerandi, lootes pidurdada sel viisil proletariaadi järjest kasvavat klassivõitlust. Millerandi kaasuse eru-

V

P E A T U K K

ANDRES DIDO PRANTSUSMAA SISEPOLIITIKAST.

Andres Dido kaastöös Eesti ajalehtedele aastail 1900-1906 hõlmavad tema artiklid Prantsusmaa sise- ja välispoliitikast kolme valitsuse tegevust : P.M.R.Waldeck-Rousseau kabinetti 22. juunist 1899. aastast kuni 3. juunini 1902. aastani; E.Combes kabinetti 7. juunist 1902. aastast kuni 24. jaanuarini 1905. aastani ja M.Rouvier kabinetti 24. jaanuarist 1905. aastast kuni 18. veebruarini 1906. aastani. Prantsusmaa presidendiks aastail 1899-1906 oli E.Loubet.

Korrespondentsis, mis käsitles Prantsusmaa sisepoliitilist olukorda ja mis oli võrreldes eelmiste teemadega kõige mahukam, on täheldatavad järgmised alateemad: valimised Prantsusmaal ja saadikutekojate tegevus; kirik ja mungaordud, võitlus usu mõju vastu; söekaevurite olukord; põllumajandusprobleemid; tööliste olukord ja nende võitlus; rubriik " Mikmak " jt.

Waldeck-Rousseau lülitas oma kabineti koosseisu kaubandus- ja tööstusministrina sotsialist A.É.Millerandi, lootes pidurdada sel viisil proletariaadi järjest kasvavat klassivõitlust. Millerandi kaasuse aru-

tamisel lõhenesid nii Prantsuse sotsialistid kui ka III Internatsionaal vastandlikeks rühmitusteks. Millerandi ministriks astumise pooldajad, kelle ees Prantsusmaal oli J.Jaurés, ei suutnud läbi näha kodanluse manöövri tagamõtet. A.Dido puudutas seda probleemi, taunides lõhe tekkimist sotsialistide hulgas, mis võis tuua järgnevatel valimistel kaasa ohu kaotada hääli vanameelsete s.o. tagurlaste kasuks.¹ A.Dido enda suhtumist A.E.Millerandi kaasusesse artikkel ei kajasta. Arvestades tema sagedast pöördumist J.Jaurés poole, võib arvata, et ta ka tema seisukohti jagas. 1902. aasta parlamendivalimiste eel alustas A.Dido ülevaate avaldamist Prantsusmaa poliitilistest parteidest, võttes vaatluse alla esialgu monarhistid ja rahvuslased, lubades hiljem käsitleda tsentriste ja vasakpoolseid parteisid. Sellest plaanist realiseeris ta esimese poole. "Praeguse valitsuse hind on edenemine või vähjakäik."² Tagurlaste võidu puhul lükatakse Prantsusmaa paar aastakümnet tagasi. Sellise fraasi ja mõttega alustas A.Dido ülevaadet Prantsuse poliitilistest parteidest, nende paremast tiivast kuninglastest ehk orleanistidest ja bonapartlastest. "Kuninglased ja bonapartlastel on vanameelsed ehk tagurlased, sest mõlemad lubavad rahvaste sellele kuldsele põlvele tagasi viia, mis nende isaisade ajal valitsenud. Kuid suurem hulk rahvast on umbusklikuks saanud ja peab tundmata

-
1. Minister Millerand ja sotsialistid."Teataja"nr.26, 2.(15.)jaan.1902.
  2. Prantsuse politika parteid."Teataja"nr.107,9.(22.) apr.1902.
  4. politika parteid."Teataja"nr.110,17.(30.) apr.1902.

tulevikku paremaks kui tuntud minevikku."¹ Samas viidatakse " Teatajas " ilmuvale Ed. Vilde " Mahtra sõjale " ja küsitakse: "... kas oli minevik parem kui olevik?"² s.t. kas ollakse nõus tagasi pöörduma rõhumise ja vägivalda juurde. A.Dido käsitles õigesti mõlema monarhistliku partei (legitimiste ei käsitleta) põhitugesid, milleks on kirik, sõjavägi - eriti aga ohvitserkond - ja aadel.³

Bonapartistide suhtes oli kirikul säilinud mälestus ajast, mil Napoleon veel konsulina paavsti kinni võttis. Hiljem aga, nähes kiriku vajalikkust rahvas- te valitsemiseks, sõlmis Napoleon I paavstiga konkordaadi. Bonapartistide kasuks ^{tuleb} A.Dido meelest arvestada Napoleon I sõjakuulsust ja Napoelon III ajal (1851 - 1870) valitsenud Prantsusmaa majanduslikku heaolu. Viimast põhjendas A.Dido sellega, et Ameerika Ühendriikides põlde ei haritud masinatega veel massiliselt, et nii Ameerika Ühendriigid kui ka Austraalia ei ujutanud Euroopat üle odava viljaga. Prantsusmaal oli see aeg suurtööstusele asumise ja kasvamise aeg, turg polnud veel kaupadega üle külvatud ja töölised said küllaldaselt tööd teha.⁴ "Rahvas rääkis imestades neist hiilgavatest pidudest, kui tal sagedastest sõdadest rääkida polnud, ja suurem hulk ei mõelnud selle peale, et see nende vaevaga teenitud raha oli, mis sõdade ja pi-

-
1. Prantsuse politika parteid."Teataja"nr.108,10.(23.) apr.1902.
  2. Ibid.
  3. Prantsuse politika parteid."Teataja"nr.109,13.(26.) apr.1902.
  4. Prantsuse politika parteid."Teataja"nr.110,17.(30.) apr.1902.

dude ajal voolas."¹ Tagurlaste parteid on alati seotud kirikuga ja ta on neile kõigile ka ühiseks ohjapidajaks ja vabariikliku korra kukutamisele ässitajaks.² Kirikut ja mungakoridusid A.Dido käsitles vaatleme hiljem. Prantsuse tagurlike parteide käsitlemise lõpuks ütles ta: " Teistes maades kestab aga rahva petmine isamaalsuse nime all edasi."³ Näeme, et paljude sündmuste ja olukordade kirjeldamises tõmbas ta paralleele kodumaaga, vahel otse välja öeldes, vahel alltekstina. Ulevaates valimistest arutas ta iga partei võimalusi, arvestades siinjuures ka parteide tähtsust.⁴ Tehes kokkuvõtteid valimiste tulemustest tundis A.Dido rõõmu, kui sotsialistidel õnnestus suurendada endi saadikute kohtade arvu. Valimiste täpseid tulemusi parteide lõikes ei saa anda, sest " Keegi ei tea keskpäiga isandate mõtteid."⁵ Põhjalikult peatatakse Prantsusmaa uutelt ministritel ja valgustatakse 1902. aastal võimule tulnud radikaalide programmi.⁶ Programmi punktidest sai A.Dido kriitika osaliseks peamiselt punkt, mis käsitles rahvalt võetavaid makse. A.Dido nõudis progressiivse

-
1. Prantsuse politika parteid."Teataja"nr.110,17.(30.) apr.1902.
  2. Prantsuse politika parteid."Teataja"nr.118,27.apr.(10.mai)1902.
  3. Prantsuse politika parteid."Teataja"nr.135,20.mai (2.juuni)1902.
  4. Prantsusemaa saadikute valimised."Teataja"nr.114, 22.apr.(5.mai)1902.
  5. Prantsusemaa saadikute valimised."Teataja"nr.116, 25.apr.(8.mai)1902.
  6. Prantsusemaa võimumeeste vahetamine."Teataja"nr.141, 29.mai(11.juuni)1902; Prantsusemaa uued ministrid. "Teataja"nr.153,14.(27.)juunil1902;Prantsusemaa uus ministeerium."Teataja"nr.145,5.(18.)juuni 1902.

maksu sisseseadmist, et kaoks olukord, kus vaesed on kohustatud maksma pea niisama palju kui rikkad.¹ A.Dido kriitika osaliseks sai veel riigi poolt raudteekompaniidele riikliku toetuse maksmine, hoolimata sellest, et raudteekompaniid kasumit saavad. A.Dido pööras siin tähelepanu asjaolule, et riikliku toetuse summad on pärit rahva endi poolt maksetavatest maksudest.² Nördimusega kujutas ta rahva, just lihtrahva kulul elamist, samas aga näiteks soldatite söögi ja ohvitseride hobuste pidamise küsimuse lahendamisel Prantsusmaa Saadikutekojas märkis rõõmustades: " Vaat kuidas Saadikutekogu soldatitele rohkem veini ja leiba, ohvitseridele vähem kaeru ja heinu lubas."³

Combesi ministeeriumi lõpp-perioodil muutus Prantsusmaa sisepoliitiline olukord teravamaks. Tagurlaste ja nende selja taga asuv kirik asusid pealetungile vabariigi valitsuse vastu, kasutades ära avalikuks tulnud ettekandeid ohvitseride meelsuse kohta, mida sõjaministeerium salaja teha oli lasknud eesmärgiga vabastada teenistusest tagurlikud elemendid ja edutada vabariiklikke ohvitserid. A.Dido konstanteeris: " Imelik vabariik, kus 34- aastase elu järele ministrid tagurlaste, oma vastaste ametnikkude pärast langema peavad. Aga kelle süü see on kui mitte suurbürgeride keskpartei, nende vale-vabariiklaste süü?"⁴, sest " Prantsuse-

---

1. Prantsusemaa uus ministeerium. "Teataja" nr. 146, 6. (19.) juuni 1902.

2. Prantsusemaa uus ministeerium. "Teataja" nr. 147, 7. (20.) juuni 1902.

3. Soldatite söök ja ohvitseride hobused Prantsuse Saadikutekogus. "Teataja" nr. 22, 28. jaan. (10. veebr.) 1903.

4. A. Tulevik / = A. Dido /, Prantsuse riigi ametnikkudest. "Olevik" nr. 49, 18. nov. 1904.

maa suurkodanlus, kes XVIII sajandil väga voltaireline, s.o. usupilkaja oli, umbes 1830. aastast saadik usku ja kiriklaste võimust alamale rahvale, nimelt töölistele, alanduse ja sõnakuulmise pärast väga tarvis arvavad olevat."¹

Combes püüab küll olukorda päästa sõjaministri kindral André ohverdamisega, kuid sellele vaatamata valitsus kukutatakse.

Uut, Rouvier ministeeriumit iseloomustab A.Dido kui vahepealset ministeeriumi, kusjuures Rouvier ise ei tahtvat edulisest peogressist midagi kuuldagi ja asus intrigeerima tagurlastega, kes tema poolt hääletasid valimistel.² Combes ministeeriumilt pärandiks jäänud reformide teostumises kahtles A.Dido õigustatult: "Kuidas võivad ka suurkodanluse ja kapitalismi asemikud niisuguseid reforme, nagu tööliste paiukiseadus, progressiivne tulumaks jne. tõelikult soovida, mis nende eneste maksusid suurendab ja tööliste ning teiste vaesemate omi vähendavad?"³ Arvestades samas reaalses olukorda arvas ta, et "Rahvas nihkub ikka rohkem sotsialistide poole ja sellepärast on võimalik, et juba praegu Saadikutekoda mõne silmakirjalise reformi teeb."⁴ Tagurlaste sepitsustes näeb A.Dido ohtu valitsustele, kuid monarhia taastamist ei pea ta võimalikuks.

---

1. A. "Olevik" = A.Dido/, Prantsuse riigi ametnikkudest. "Olevik" nr. 48, 15. nov. 1904.

2. Prantsuse politikavõitlusest. "Olevik" nr. 9, 27. jaan. 1905.

3. Prantsuse politikavõitlusest. "Olevik" nr. 10, 3. veebr. 1905.

4. Ibid. "Olevik" = A.Dido/, Prantsuse kongressid. "Teataja" nr. 19, 1. apr. 1903.

A.Dido teiseks enamkäsitletavaks teemaks on Prantsuse kiriku ja mungaordude probleem. Kõik, nii Napoleon I, Louis XVIII, Charles X, Louis-Philippe ja Napoleon III on ordude võimu takistamiseks välja andnud seadusi ja määruseid. Näiteks Napoleon I lubas jutlustada ainult seaduslikult ametisse määratud vaimulikkudel, sundis piiskoppe ja preestreid riigile alluma. Nüüd, Prantsusmaa Vabariigi ajal aga võimutseb kirik. " Seda on teinud suurkodanlus. XVIII sajandil pilkas vaimulikke, murdis nende jõu, pärast võimule saamist kutsus aga kiriku ja ordud uue aja ärkava vaimu vastu. 1848. aasta mässu ajal algas peale, vastumässuajal samal aastal rahvast tappa lasi, 1850.kooliseaduse tegi, mis kõik koolid kiriklastele andis. 1875. , kui suurkodanlus uuesti monarhiast võimu sai, tehti küll mõni eduline seadus, ... kuid suurkodanlus kaldus üha paremale. ... ja töötavad koos ühe kasvava pahema poole vastu."¹ " Kirik püüab alati moraalilise võimu kõrval ilmlikku võimu enda kätte saada."² Ilmliku võimu haaramiseks oli mungaordudel küllaldane alus - tohutu varandus: " Ordude suure rikkuse allikad on vabrikud, kaubamajad, imeteod, kõiksugused lubatud ja keelatud pettused, aktsiate müümine, mida taevast maksetakse ja põrgust päästmise tähtede müümine jne."³ A.Dido artiklite järgi iseloomustab Prantsuse vaimulikke veel alaealiste sundimine töö-

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse mungaordud."Teataja" nr.68,24.märts(6.apr.)1903.

2. 4.paragrahv."Olevik"nr.40,24.mai 1905.

3. A.Tulevik/=A.Dido/, Prantsuse mungaordud."Teataja" nr.64, 19.märts(1.apr.) 1903.

le nende kasvatamise eesmärgil, usklikult rahvalt raha petmine, kirikuametite müüdavus, kiriklike lahutuste organiseerimine raha eest jne.¹

1901. aastal ühendati erinevad radikaalide grupid ühtseks Radikaalide ja Radikaalsotsialistide Vabariiklikuks Parteiks, mis käsitles oma programmilistes nõudmistes ka võitlust klerikalismiga, kiriku lahutamist riigist, ilmaliku hariduse sisseseadmist jne.

27. juunil 1902. aastal anti Combes valitsuse poolt välja dekreet 125 kongregatsioonidele kuuluva kinnitamata kooli sulgemiseks. Sellele järgnes sama aasta 10. juulil 3000 religioosete ordude poolt enne 1901. aastat asutatud kooli sulgemiseks kaheksaks päevaks. Vaimulike vastuseis neile seadustele kajastus ka A.Dido artiklites. Usklike vastupanu kirikukoolide sulgemisele oli mitmesugune, kiusati taga näiteks ilmlike koolide õpetajaid, ilmlikes koolides õppivaid lapsi, nende vanemaid jms. Eriti suuri rahutusi tekitasid rahutused Bretagne's, ühes kõige mahajäänumas departemangus Prantsusmaal, kus kiriku positsioon oli tunduvalt tugevam kui mujal Prantsusmaal. Koolide ülevõtmiseks oldi sunnitud sõjaväe abi tarvitama, kuid ka see ei tähendanud koolide rahumeelset ülevõtmist. Miks siis arenesid sündmused Bretagne maakonnas nii teravalt? " Talupojad on veel elavad masinad, kes käskluse peale " kepp kätte ", "kepp maha " seda täidavad, see on kiriklaste ja nende koolide

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Ilmatu suur vaimulikkude meeste pettus."Olevik"nr.44,29.okt.1902;
A.Tulevik/=A.Dido/, 40 miljoni frangiline pettus.
"Uudised"nr.21,10.(23.)veebr.1904.

3. A.Tulevik/=A.Dido/, Paavst ja Prantsusmaa."Uudised"
nr.49,25.mai(7.juuni)1904

töö."¹ " Kui aga talupoeg preestri sõna tähele ei pane, siis võtab see kepi ja kihutab tal kere täis, mille eest viimane veel aitäh ütleb. -Eks ole päris paradiisimaa meie Kampmannidele?"² Osa ka pimeda truualamlikkuse pihta kodumaal!

7. juulil 1904. aastal andis Combes valitsus väljaja seaduse, mille põhjal kongregatsioonidel keelati kooliõpetusega tegelemine. 1904. aastal külastas vabariigi president Loubet Itaaliat ja kohtus Itaalia kuningaga, jättes ära paavsti külastamise. Paavst saatis seejärel kõigile katoliku riigiusuga maadele protestinoodi. Prantsusmaal tunnistati protestinoot kehtetuks ja Prantsuse saadik Vatikanis kutsuti ära. Neid sündmusi valgustas ka A.Dido.³ Konflikt Vatikaniga kiirendas ka kirikuvastaste seaduste läbiarutamist ja nende kehtestamist. 1904. aasta oktoobris esitati valitsuse poolt kiriku riigist lahutamise seaduse projekt. Seadusena kinnitati ta alles Rouvier ajal, hoolimata sellest, et too oli kiriku riigist lahutamise vastane, 9. detsembril 1905. aastal. A.Dido valgustas vahepealset arutelu Saadikutekojas ja avaldas arvamust, et " mitte ainult ei kaotata riigi ja kogukondade poolt maksetavat palka vaimulikele, vaid ka kõik liikuv- ja liikumatu varandus

1. Prantsuse ususõja lõpp. "Teataja" nr. 211, 23. aug. (5. sept.) 1902.
2. Prantsuse ususõja lõpp. "Teataja" nr. 205, 16. (29.) aug. 1902; vt. Prantsuse kohtu-oludest. "Teataja" nr. 219, 2. (15.) sept. 1902 - "Meie Kampmannidele võin teatada, et kallid ihunuhtlused siin üle saja aasta eest, suure mässu ajal (1789) kaotatud on, olgu siis, et mõned vagad bretonid priitahtlikult mõne südika papi kepi alla heidavad."
3. A. Tulevik / = A. Dido /, Paavst ja Prantsusmaa. "Uudised" nr. 49, 25. mai (7. juuni) 1904

riigi ja kogukondade omanduseks jääb."¹ Antud seadus katkestas küll vaid kiriku rahalise subsideerimise. Oma seisukohta kiriku küsimuses A.Dido hiljem ajakirjas "Õigus" ei muuda. Esitatud "Sotsialistlikes programmis" nõutakse kiriku lahutamist riigist, kirikute ja kirikuvaranduste natsionaliseerimist, vaimulike ülalpidamist usklike vabatahtlike annetustega või ususeltside abiga, usumoraali asendamist inimliku moraali õpetusega.²

Uks ulatuslikumaid alateemasid artiklite arvu poolest on tööliste ja talupoegade olukorra käsitus. A.Dido andis oma artiklites selgitava ülevaate kapitalistide eesmärkidest. Katoliku kirikuga konkureerib rahanduse alal juudi soost rahamees, kuid "Sellest hoolimata ühendavad endid juudid ja kristlikud kapitalistid igakord kõige sõbralikumalt Saadikutekogus tööliste vastu ja oma tulude kaitsmiseks ning äriajamises panevad nad niisama sõbralikult oma kapitalid kokku, kui mõni suur kasuline toimetus või monopol saada on."³ "Sellepärast on kapitalistide seltsid ikka valmis uusi leidusi tarvitama, kui need nende taskusid hästi paisutavad, kui need aga kallimad näitavad, kui inimeste surmamine ehk haavamine õnnetuste läbi, siis leiavad nad ikka uute kaitseabinõude vastu rääkijad. Inimese elu ja valu on neile ka kaubaasjaks saanud."⁴

---

1. 4.paragrahv."Olevik"nr.40,24.mai 1905.

2. A.T./=A.Dido/, Sotsialistline programm."Õigus"nr.1, 16.(3.)juuni 1906.

3. Prantsuse politika parteid."Teataja"nr.130,13.(26.) mai 1902.

4. A.Tulevik/=A.Dido/, Telefon raudteerongis."Olevik" nr.8,25.veebr.1903.

" See pihutäis aktsionärisid sunnib oma kasu suurendamiseks 170 000 töölist ikka rohkem, ikka vähema palga eest orjama. ... Sagedased õnnetused näitavad, et kompaniid ahnuse ehk hooletuse pärast tarviliisi määrusiid plahvatuste ja sisselangemiste vastu ette ei võtnud."¹

Kapitalist suhtub nii inimesse kui ka masinasse ja uutesse leiutistesse kasu saamise vaatenurgast. Kuid ka " Masin, inimese vägevam abimees, ei ole mitte üksikute inimeste rikkakssaamiseks ja hävitamise tööks ning kõikide kahjuks üles leitud, vaid igal inimesel on õigus sellest inimlikust vaimutööst, nagu õhust ja päikesekiiretest omajagu tulu saada."²

Miks riik seda varandust enda kätte ei võta?

" Lihtsalt sellepärast, et hunt hunt ei söö ja et suurem hulk rahvast veel rumal on, ega oma tulu ei tunne."³

A. Dido selgitas oma mõtet, viidates esiteks üksikute tootmisharude riigi kätte võtmise võimatusele, kuna see tähendaks edaspidi kõikide tootmisharude koondamist riigi kätte. Teiseks laseb rahvas end kaasa kiskuda kodanluse valimiseelsetel lubadustel ja saadab parlamenti oma kaitsjate asemel hoopis vaenlased. Riik ei mõtlegi tööstusharusid enda kätte võtta, vaid isegi maksab mõnele harule peale, lisaks veel 50 miljonit franki kirikule jne. " Nii nõõrivad kõik suurkodanikkude jaoskonnad üksteise võidu ja üksteist toetades töötavat, varandust sünnitavat rahvast ja tervet riiki."⁴

---

1. A. Tulevik/=A.Dido/, Prantsusemaa söekaevajate streik. "Olevik"nr.43,22.okt.1902.

2. A. Tulevik/=A.Dido/, Näljahäda Bretagnes."Teataja"nr.16, 21.jaan.(3.veebr.)1903.

3. A. Tulevik/=A.Dido/, Prantsusemaa söekaevajate streik. "Olevik"nr.43,22.okt.1902.

4. Ibid.

Töölisliikumises käsitles A.Dido peale söekae-
vurite elu tööbüroosid, kôlbelist streiki s.t. streiki
mitte majanduslike või poliitiliste nõudmistega, vaid
moraalsete nõudmistega, vanaduse ja töövõimetuse abi-
rahade maksmist.

Tööbürood ei ole töötuile tööleidmise vahendiks,
vaid töötud on tööbüroodele isikuteks, kellelt võetakse
kokkulepitud tasu töökoha esitamise eest. Büroo ja ette-
võtja, kuhu töötu tööle suunatakse, jagavad raha oma-
vahel ära. Miks töötsijad lähevad büroodesse? Selle-
pärast, et tööandjad ei taha, et töölised ja teenijad
sündikaatidesse (s.o. ametiühingutesse) heidavad, seal
kasvab nende klassivaim, suurema palga nõudmine jne.

Lõpuks märkis A. Dido, et tööbürood kui kurnamisasu-
tused, mis nõuavad töötulust töö andmise eest üsnagi suurt
tasu, peavad kaduma.¹ Töölise õiglasi nõudmisi on ala-
ti toetanud sotsialistid.

Kôlbeline streik Prantsusmaa portselanitööstuse
keskuses ei nõudnud oma suhteliselt kõrgete palkade ega
heade töötingimuste edasist parandamist, vaid nõuti eba-
moraalsete töödejuhatajate vallandamist. Et ettevõtjad
töölise nõudmisi ei rahuldanud, ei jäänud töolistel
muud üle, kui alustada streiki. A. Dido soovis siin näha
täielikumat töö ja kapitali vahekohtu seadust: " Kui
palju asjata viletsust ja kannatust ei saaks siis tule-
vikus kaduma? See oleks kõikide streikide ja lock-outide
lõpp. Aga kas tahavad tööstuseomanikud seda?"²

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Rahutus Parisis."Olevik"nr.44,
30.okt.1903.

2. Moraaliline streik."Olevik"nr.31,22.apr.1905.

Siin A. Dido kandub illusoorsele mõttele tööliste nõudmiste rahuldamisest läbirääkimiste teel kapitalistidega. Lõpuks ta siiski kahtles selle illusiooni teostumises.

Artiklis "Vanaduse ja töövõimetuse paiuk" käsitles ta toetuse andmist varem ja vast Prantsusmaal sisseseatud riiklikult korraldatud toetuse maksmist. Teatud osa vanu ja töövõimetuid inimesi said varem toetust heategevuslikelt seltsidelt, mille patroonideks olid rikkad. " Ikka ja igal maal seesama laul: mõisnik ja rikas on helduse, armu ja vaeste abihallikas, sellepärast peavad nad veel rikkamad olema, et vaestele rohkem armu võiksivad jagada."¹ Nüüd asutakse riiklikult korraldatud abiandmisele: " Ja see eluõigus ei ole nüüd enam helduse ja armu liivase põhja peale rajatud, vaid seltskondlise kindla kohuse ja võla peal. ... See ei ole veel täius, ega see kuldne aeg, kuna seltskondlise töö ja rikkuse pealt vanade, vigaste, haigete ja kõikide nõrgemate heaks kõige parem jagu peab ära võetama, enne kui töö saak ja kasu tervete ja kangete vahel ära jaotatakse, nagu sotsialistid seda oma programmis nõuavad, kuid see mõte, et nõrgemate ülespidamine seltskondline kohus ja võlg on, on üks määramata suur samm parema tuleviku poole. Kas ei ole iga mõistliku ja kaastundelise inimese kohus soovida, et see mõte mõne aasta jooksul täiusele jõuab."²

---

1. A. Tulevik/=A. Dido/, Vanaduse ja töövõimetuse paiuk. "Olevik" nr. 24, 10. juuni 1903.

2. Ibid.

Oma esimeses artiklis suhkru kohta arutas A. Dido suhkuruturu olukorda maailmas, tema seost poliitikaga, spekulatsioonide suhkruga.¹ Riigi poolt suhkurutootmisele kehtestatud suhkrupreemiat nimetas ta rahva koorimiseks.² Seoses suhkru hinna alandamisega siseturul rahvas pääses küll preemiamiljonite maksmisest, kuid samas leiva- ja liha-hinnad tõusid, kuna vilja- ja liha-toll seda võimaldas. Jälle koorisid suurpõllupidajad rahvast.³ 1903. aasta suvel külastas A. Dido Atlandi ookeani ääres asuvat vaesemate inimeste puhkerannikut ja kirjeldas oma kirjades ka kahte Prantsuse talu: üht keskmise või isegi kehav jõukusega, teist aga väga jõukat talu. Viimane oli orienteerunud teravilja ja viinamarjakasvatusele.⁴

Uks A. Didot iseloomustav joon on kalduvus näha igal pool ja igas asjas tagurlaste mõju. Kaheldamatult on siin tegemist aastatepikkuse sisepoliitilise vaatluse ja analüüsi tulemusega, mida omakorda õhutas Combesi valitsuse kirikuvastane tegevus. A. Dido nägi õigusega tagurluses Prantsusmaa edasise progressi peamist takistust.

Kiriku ja üldse tagurluse tegevust tähistavaid

-
1. Prantsusemaa suhkru-küsimus. "Teataja" nr. 35, 12. (25.) jaan. 1902.
  2. A. Tulevik/=A. Dido/, Suhkru. "Teataja" nr. 191, 29. aug. (11. sept.) 1903; A. Tulevik/=A. Dido/, Suhkru küsimus. "Põllumees" nr. 10, 6. märts 1903.
  3. A. Tulevik/=A. Dido/, Suhkru. "Teataja" nr. 192, 30. aug. (12. sept.) 1903; A. Tulevik/=A. Dido/, Prantsuse põllumeeste lootused. "Uudised" nr. 65, 20. juuli (2. aug.) 1904.
  4. A. Tulevik/=A. Dido/, Suve-reis Atlanti mere ääres. "Teataja" nr. 182, 19. aug. (1. sept.); nr. 188, 26. aug. (8. sept.); nr. 200, 9. (22.) sept.; nr. 201, 10. (23.) sept.; nr. 213, 24. sept. (7. okt.) 1903; A. Tulevik/=A. Dido/, Suve-reis Atlanti mere ääres. "Olevik" nr. 35, 28. aug. ja nr. 36, 4. sept. 1903.

protsesse oleme eespool vaadelnud. Prantsusmaa selle perioodi kõige suuremaks protsessiks ja ühtlasi ka kõige kõmulisemaks protsessiks oli Humbertide protsess. Perekond Humbertid laenas aastate jooksul liigkasu- võtjate käest miljoneid franke lubades tagasi maksta kõrge protsendiga. Tegelikult aga oli perekond maksu- jõuetu. Humbertide protsessiga seoses pidas A. Dido avalikku arvamist ja suuremeelset õigusetundmist pea- aegu et kõikvõimsaks. Humbertidest kirjutas ta kolm artiklit.¹ Nende kohtuprotsessi puhul ütles A. Dido, tabades kodanliku moraali üht põhiseisukohta: " Väi- kesed vargad puuakse üles, suured lastakse joosta."² Tagurlaste kallaletungide puhul valitsusele küsis A. Dido: " Kas ema Humbert kõik need miljonid iseene- se või vabariiklise partei kasuks oma kaaselanikkude käest on välja petnud, et tagurlased: kuningriikla- sed, bonapartistid, kiriklased ja natsionalistid se- da täiesti vabariiklise ministeeriumi süüdistamiseks ja ümberlökkamiseks tahavad tarvitada."³ ning vastas kõigi tagurlaste sepitsuste kohta: " Kuid ma tahtsin näidata, et ka kõige paremas vabariigis iga asi mitte kõige paremas korras ei ole, nii kaua, kui üks riik või rahvas tagurlise võimu - kiriku ja sõjaväe võimu alla jääb. Maa nime võib vahetada, kuid lugu on see-

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Humbertid."Teataja" nr.6,9.(22.) jaan. ja nr.7,10.(23.)jaan.1903;
A.Tulevik/=A.Dido/, Humbertid ja politika."Olevik" nr.7,18.veebr.1903;
A.Tulevik/=A.Dido/, Humbertide asi saadikute kogus. "Olevik"nr.46,13.nov.1903.
  2. A.Tulevik/=A.Dido/, Humbertid."Teataja"nr.6,9.(22.) jaan.1903.
  3. A.Tulevik/=A.Dido/, Humbertid ja politika."Olevik" nr.7,18.veebr.1903.

sama."¹

Ulejäänud artiklid Prantsusmaa sise poliitikast võib paigutada lisaks rubriiki " Mikmak ". Pühadest leiavad käsitlemist aastavahetuse pidu, 14. juuli - Prantsusmaa rahvuspüha ja karneval. Kõikide puhul antakse edasi pidutsemiste käik ja kombestik.² Rubriigis "Mikmak ", mis tähendab "siit-sealt", pakub huvi teade ajalehest "Teataja" võetud artiklist "Balti- maade sõimamise eesõigusest", mis oli avaldatud Prantsuse ajalehtedes ja mis kutsus esile prantslaste imestuse selle üle, et niisugune õigus kuskil maal veel olemas on.³

A. Dido artikleid sise poliitikast iseloomustas üldsuunitlus progressi ja heaolu poole. Siin avaldus tema resoluutne vastuseis klerikaalide ja teiste tagurlaste ehk konservatiivide suhtes. Samas avaldus tema pooldav suhtumine lihtrahva võitlusele ekspulsaatorijate vastu. Olles realist, käsitles ta valitsuse sammude olemust, tõi välja positiivse ja näitas ka kodanluse manöövreid.

A. Dido korrespondents teaduse ja kultuuri vallast on mõnevõrra väiksem kui teiste teemade puhul. Miks ta hindas teadust kõrgelt ja milles ta nägi teaduse ja usu vahet? " Teaduse teed on väikesed, aland-

-
1. Prantsuse kohtu-oludest. "Teataja" nr. 223, 6. (19.) sept. 1902.
  2. Pühad Prantsusemaal. "Teataja" nr. 24, 29. dets. (11. jaan.) 1901 (1902); Prantsuse rahvapidu. "Teataja" nr. 187-191, 26. juuli (8. aug.) - 31. juuli (13. aug.) 1902; A. T. / = A. Dido /, 14. juuli. "Olevik" nr. 56, 22. juuli, nr. 57, 26. juuli, nr. 58, 29. juuli, nr. 59, 2. aug. ja nr. 60, 5. aug. 1905; Karneval Paris. "Olevik" nr. 25, 28. märts ja nr. 26, 1. apr. 1905.
  3. Mikmak. "Teataja" nr. 77, 2. (15.) märts 1902.

likud, aga käega katsutavad ja silmaga nähtavad; usu tõde on ainus kõikumata, nägemata ja nii otsatu suur, et ta mõtleja mõistusest üle käib."¹ Siin A.Dido rõhutab ka praktika kui tõe kriteeriumi tähtsust.

A.Dido suhtub leiutistesse ja avastustesse praktiliselt, hinnates nende tähtsust kasu järgi, mida nad toovad inimeks. Näiteks raadiumi avastamise puhul kirjutab ta: " Tõsi on ka, et Galileist alates, kes maakera päikese ümber pani käima, suuremat ja ime-likumat teaduslikku ülesleidust ei ole, nüüd on vahest maailma hinge ja elu saladus ja põhjus üles leitud."²

A.Didot iseloomustab suur tulevikutunnetus ka teistes artiklites, näiteks artiklis, kus ta andis ülevaate haiguste ravimisest (marutaud) sellesama haiguse batsillidega,³ haiguste ravimisest hüpnosi abil,⁴ inimeste elu-
ea pikendamise võimalustest.⁵

Leiutistest on kõitnud A.Dido tähelepanu kaks leiutist raudtee vallast. Uhte neist, raudteeõnnetuste ärahoidmiseks kommenteeris ta: " Leidusid ei pea ainult kapitalistide tasku suurendamiseks, vaid ka inimeste elu kaitsmiseks ja kergendamiseks tarvitama."⁶ Hoolitus inimkonna progressi ja heaolu eest läbis ka tema teist artiklit " Tulius leitud ", mis käsitles mehhaanilise ülekandega liikuvat vedukite süsteemi, milline

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, N.-kiire."Teataja"nr.4,7.(20.) jaan.1904.
  2. A.Tulevik/=A.Dido/, Radium."Olevik"nr.52,30.dets.1903.
  3. A.Tulevik/=A.Dido/, Pasteuri instituut ja marutõbi."Olevik"nr.3,21.jaan.1903.
  4. A.Tulevik/=A.Dido/, Nõidumine."Olevik"nr.28,8.juuli 1903.
  5. A.Tulevik/=A.Dido/, Kas inimene võib kolmsada aastat elada?"Teataja"nr.159,23.juuli(5.aug.)1903.
  6. A.Tulevik/=A.Dido/, Telefon raudtee rongis."Olevik" nr.8,25.veebr.1903.

oli mõeldud liiklemiseks teedel tarvitamata sõiduks rööpaid. " Sellepärast peab iga suuremat leidust, mis inimeste sugu ühendab ja rahvaid ligistab, ikka tagasi hoidmata vaimustusega teretama, sest ta ei kergita ainult inimeste elu aineliselt, ei kaota ainult seda vaenu, mis kunstlikult rahvaste vahele külvatud, vaid ta toob uued seltskondlise elu ja õiguse tundmised kaasa. "¹

Kultuurialastest artiklitest käsitles enamik tuntud kirjanike biograafiaid ja nende ühiskondlik-poliitilisi vaateid. Emile Zola nekroloogis märkis A. Dido: "Tõeste imestamiseväärt on, näituseks " Assommoir'is" ja " Germinal'is"² näha, kuidas ta tööliste elu ja hinge ka kõige vähemates liigutustes, kõige salajamates voltides tunneb ja neid meisterlikult maalib, nagu oleks ta eluaeg nende keskel elanud, nende tundmuste ja vaimu sisse tunginud."³ Eriti hindab Dido Emile Zola usku tulevikuprognessi. Tõe leidmises oli talle pöördepunktiks Dreyfussi protsess: " Zola aga leidis, süütale appi tõtates juba kõik edu sõbrad lahinguplatsilt, ta nägi, et tõde ja õigusetundmus nimelt alama ja töörahva seas elab ning kaitsjaid leiab, kuna kõrgemad, tagurlised seisused vale ja ülekohtu eest võitlesivad ja neid oma jumalateks tegivad. See viis ta avalikult ja jäädavalt sotsialistide laagrisse:

---

1. A.Tulevik/=A.Dido/, Tulliusus leidis. Ilma raudroobasteta rong. "Teataja" nr. 279, 16. (29.) dets. 1903.

2. "Assommoir" = "Lõks"
"Germinal" = "Sõekaevurid"

3. Emile Zola surm. "Teataja" nr. 239, 25. sept. (9. okt.) 1902.

ta nägi selgel silmal, et inimesesoo õnn mitte ülevalt, vaid altpoolt tuleb, nagu taim ja juur kasvab. Sellepärast uskus ta paremasse maapealsesse tulevikusse ja kirjutas inimlike evangeeliumi."¹ Samas artiklis lubas A. Dido eesti keelde tõlkida ja "Teatajas" avaldada romaani "Tõde", mis kajastab "Võitlust kiriklise ja ilmlise kooli vahel, luule ja teaduse vahel."² Enam kui aasta hiljem kirjutas ta, põhjendades romaani mitteilmumist: "Kui mitte välised põhjused ei oleks keelanud meie lugejaid E. Zola viimase romaaniga "Tõde" tutvustada..."³ Nimelt keelas Trükiasjade Peavalitsus 6. veebruari 1903. aasta ringkirjaga ära E. Zola romaani "Tõde" tõlkimise ja ka tõlgete kasutamise följetonides, ajakirjade ja ajalehtede artiklites.⁴

Teine kirjanik, kellest antakse põhjalikum ülevaade, on Victor Hugo, keda A. Dido hindab väga kõrgelt: "Kui ma noorel põlvel imeliku lõbuga Schilleri luulemett jõin ehk Goethe riimikunsti aukartusega imestasin, siis arvasin, et need mehed luuletuses viimase sõna on öelnud, aga esimest korda üht väikest Victor Hugo salmikest kuuldes, pidin tahtmatult hüüdma, ilma et teadnud oleksin, kes seda oli kirjutanud: see on kõige suurema luuletaja töö."⁵

-
1. Emile Zola surm. "Teataja" nr. 240, 26. sept. (10. okt.) 1902.
  2. Emile Zola surm. "Teataja" nr. 239, 25. sept. (9. okt.) 1902.
  3. Dreyfussi protsess. "Teataja" nr. 265, 28. nov. (11. det.) 1903.
  4. RAKA, f. 321, nim. 1, s. -ü. 160, lk. 7 ja RAKA, f. 52, nim. 1, s. -ü. 440, lk. 66.
  5. Victor Hugo. "Teataja" nr. 75, 28. veebr. (13. märts) 1902.

A. Dido annab ülevaate V. Hugo vaadete kujunemisest monarhistist vabariiklaseni ja ütleb, et elu lõpul kandus V. Hugo mitmes küsimuses sotsialistliku partei poole, näiteks sõdade kaotamise küsimuses, töörahva varandusliku elu parandamise küsimuses, rahva hariduse täiendamise küsimuses jne. A. Dido hindas väga kõrgelt V. Hugod kui kirjanikku ja ühiskonnategelast.

Ulejäänud artiklites leiab käsitlemist kirjaniku ja ajaloolase Edgar Quinet' elutegevus, Pariisi Rahvateatri loomise idee ja kahes artiklis Eesti esimese professionaalse lauljanna Aino Tamme kontserdid Pariisis.

E. Quinet' puhul antakse ülevaade tema elust. A. Dido ei iseloomusta E. Quinet' vaateid, vaid loetleb tema kirjutatud töid, nimetades kõige tähtsamaks Prantsuse 1789. aasta revolutsiooni käsitleva teose "Révolution". Artiklis rõhutas A. Dido kahte momenti E. Quinet' vaadetes. Esiteks tema eitavat suhtumist kirikusse ja sellega seoses nõuet lahutada kool kirikust. Teiseks rõhutas A. Dido tema eitavat suhtumist monarhiasse Prantsusmaal, monarhistlikesse ideedesse.¹

Pariisi Rahvateatri puhul rõhutas A. Dido Pariisi vaesemate kihtide jaoks spetsiaalse teatri rajamise vajadust. Ta andis ülevaate teatri rajamise raskustest ja märkis sellise teatri progressiivsust.²

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Edgar Quinet saajaastane pidu. "Teataja"nr.45,24.veebr.(9.märts) ja nr.46,25.veebr.(10.märts)1903.
  2. A.Tulevik/=A.Dido/, Parisi Rahva-Opera."Olevik"nr.5, 4.veebr.1903.

Andes ülevaate Aino Tamme kontsertidest Pariisis, märkis A.Dido tunnustavalt, et lauljanna on võitnud suure tunnustuse ja tema nimi tõmbab kunstiar mastajat rahvast ligi. Eriti imponeeris A.Didole rahvalaulude kasutamine ja laulmine mitmes keeles.¹ Viimane andis A.Didole võimaluse jällegi rõhutada rahvaste lähendamist üksteisele.

Keskoleva 188 aastärgiks oli ülevaate andmine Andres Dido kaastööst Eesti ajakirjandusolekust aastatel 1900 - 1905.

Viimasel ajal suurenevat huvi A.Dido vastu põhineb esikõige tema Pariisis väljaantud ajakirjal "Oigus", milles teatud seisukohad kirjandusteadlase M.Kaun uurimuse järgi on väga lähedased ja kohati ühtivad VSDTP 1903. aasta programmiga.

Ajakirja "Oigus" andis A.Dido välja Pariisis aastatel 1905 - 1908, kuid 1901. aastast alates tegi ta intensiivset kaastööd Eesti ajalehtedele. Ajavahemikul 1901. aasta lõpust kuni 1905. aasta lõpuni ilmus ajalehtedes "Olevik", "Teataja", "Uudised" ja "Põllumees" üle 110 lühema või pikema artikli, milledega Pariisis paguluses vilbiv eestlane käsitles aktuaalseid poliitilisi probleeme, teaduse ja tehnika uusimaid saavutusi, kunsti ja kirjanduse probleeme jne. Iseloomulik on see, et pidevalt on puhtud tõrjuma pa-

-
1. A.Tulevik/=A.Dido/, Aino Tamme kontsertid Pariisis. "Olevik"nr.16,24.veebr.1905;
A.T./=A.Dido/, Aino Tamme kontsertid Pariisis. "Olevik"nr.31,22.apr.1905.

K O K K U V O T E

Käesoleva töö eesmärgiks oli ülevaate andmine Andres Dido kaastööst Eesti ajakirjandusele aastatel 1900 - 1905.

Viimasel ajal suurenenud huvi A.Dido vastu põhineb eelkõige tema Pariisis väljaantud ajakirjal "Õigus", milles toodud seisukohad kirjandusteadlase M.Kahu uurimuse järgi on väga lähedased ja kohati ühtivad VSDTP 1903. aasta programmiga.

Ajakirja "Õigus" andis A.Dido välja Pariisis aastatel 1906 - 1908, kuid 1901. aastast alates tegi ta intensiivset kaastööd Eesti ajalehtedele. Ajavahemikul 1901. aasta lõpust kuni 1905. aasta lõpuni ilmus ajalehtedes "Olevik", "Teataja", "Uudised" ja "Põllumees" üle 110 lühema või pikema artikli, milledes Pariisis paguluses viibiv eestlane käsitles aktuaalseid poliitilisi probleeme, teaduse ja tehnika uusimaid saavutusi, kunsti ja kirjanduse probleeme jne. Iseloomulik on see, et pidevalt on püütud tõmmata paralleele kodumaal valitseva olukorra, mõtteviisi, saavutustega, kusjuures eesmärgiks on olnud teiste rahvaste eesrindlike saavutuste propageerimine.

Tema poolt kirjutatud artikleid iseloomustab täpne analüüs, suur tuleviku tunnetus, sotsialismi ideede ja põhimõtete valgustamine ja propageerimine. A.Dido suhtus täielikult eitavalt progressi takistavatesse teguritesse - kirikusse ja kiriku poolt loodatavasse usupimedusse, monarhistlikesse rühmitustesse, kapitalistidesse. Tema arvates lihtrahvast, kellele kuulus A.Dido poolehoid (intelligentsi kõrval), saavad juhtima paremale tulevikule vaid sotsialistid. Sotsialistid väljendavad ainsatena tööliste ja talupoegade huve. A.Dido sotsialistlikud ideed saavutavad kulminatsiooni ajakirjas "Õigus", kus nad vastavas programmis kokku võetakse. Oma maailmavaatelt oli A.Dido materialist.

A.Dido ühiskondlik-poliitilised vaated, mis kujunesid lõplikult välja Prantsuse sotsialistide eeskujul, on jälgitavad tema kaastöös Eesti ajalehetele. Tema seisukohad konsolideeruvad ja mõningaid mõtteid arendatakse edasi, näiteks rahupoliitika käsitlust, vaateid rahvaste ühinemisele tulevikus jne. A.Dido ühiskondlik-poliitilised vaated ühtivad Prantsusmaa sotsialistide reformistliku tiiva vaadetega, eelkõige J.Jaurés' seisukohtadega. Kuid näiteks sotsialisti A.E.Millerandi puhul toob A.Dido küll ära erinevate sotsialistlike voolude seisukohad, kuid ei esita enda seisukohta.¹ J.Jaurés aga toetas A.E.Millerandi ministriks saamisel.

---

1. Minister Millerand ja sotsialistid. "Teataja" nr. 26, 2. (15.) jaan. 1902.

1920. aastal, kui ajaleht " l'Humanité " läheb Prantsuse Sotsialistliku Partei valdusest kommunistide valdusse, teatas A.Dido protesti märgiks, et ta ajalehte enam ei telli. Seega ei mõistnud ta kommunistide eesmärke.

A.Dido puhul on meil tegemist tolle aja kohta eesrindliku mõtteviisiga inimesega, kes sotsialistlikku mõtteviisi ka kodumaa ajakirjanduses püüdis levitada.

и капиталистам. По его мнению, провозов народ, к которому склонялись симпатии А. Дидо, /наряду с интеллигенцией/ только под руководством социалистов могут достичь лучшего будущего.

Р Е З Ю М Е

Целью данной работы было дать обзор работ Анд-реса Дидо в эстонской журналистике 1900 - 1905 годах.

За последнее время повышение интереса к творчеству А. Дидо объясняется выходом в свет журнала "Ыигус / Право/" в Париже, где приведенная точка зрения схожа с исследованиями литературоведа М. Каху, частично сочетается с программой РСДРП 1903 года.

Журнал "Ыигус/ Право/" А. Дидо издавал в Париже в 1906 - 1908 годах, однако с 1901 года занимался он интенсивным сотрудничеством в Эстонских газетах. В промежутке конца 1901 года до конца 1905 года в газетах " Олевик ", " Театая ", " Уудисед " и в " Пыллумеес " появилось свыше 110 коротких и длинных статей, в которых А. Дидо трактовал актуальные политические проблемы, достижения науки и техники, проблемы литературы и искусства и т. д.

Характерно то, что постоянно проводилась параллель с существующим порядком на родине, с образом мысли, с достижениями, причем ставил свою целью - пропаганду достижений других народов.

Его статьи характеризует точный анализ, чувство будущего, освещение и пропаганда идеи и принципов социализма. Абсолютно отрицательно относился А. Дидо к факторам, мешающим прогрессу, - к церкви и ослепляющему церковному вероисповедованию, к монархическим группировкам

и капиталистам. По его мнению, простой народ, к которому склонялись симпатии А. Дидо, /наряду с интеллигенцией/ только под руководством социалистов могут достичь лучшего будущего. Социалистические идеи А. Дидо достигают кульминации в журнале "Ыгус/Право/", где они собираются в соответствующую программу. По своему мировоззрению А. Дидо был материалист.

Общественно-политические взгляды А. Дидо, которые окончательно сложились по примеру французских социалистов, перейдут в его работу в эстонских газетах. Его точка зрения консолидируется, некоторые взгляды развиваются дальше, например вопрос мирной политики, взгляды объединения народов в будущем и т. д.

А. Дидо - человек передовых взглядов для своего времени, который старался распространить социалистический образ мысли в журналистике своей родины.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S

I ALLIKMATERJALID

a) Arhiivimaterjalid

Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Tartus

Tallinna trükiasjade inspektori (tsensori) fond -Fond 52.

Tartu trükiasjade inspektori (tsensori) fond - Fond 321.

Liivimaa kubermangu prokuröri fond - Fond 451.

TA Fr.R.Kreutzwaldi nim.Kirjandusmuuseumi
käsikirjade osakond

kirjavahetused

A.Dido C.R.Jakobsonile, F 47, M 10:19.

A.Dido Eesti Kirjameeste Seltsile, F 15, M 3:7.

A.Tulevik/=A.Dido/ J.Kangurile, F 117, M 1:10^a.

käsikirjad

Ed.Virgo. "Teataja" aeg. Mälestusi aastatel 1901 -
1909, F 155, M 6:6.

b) Perioodika

"Eesti Postimees", 1882.

"Teataja", 1901, 1902, 1903, 1904.

"Olevik", 1902, 1903, 1904, 1905.

"Uudised", 1903, 1904.

"Põllumees", 1903.

"Oigus", 1906, 1907.

c) Käsikirjad

Kahu, M. Andres Dido - publitsist ja ühiskonnategelane.

Käsikiri konverentsiettekandest 27.dets.1970.

Kahu, M. Eesti ajakiri Pariisis. Käsikiri konverentsi-
ettekandest 29.okt. 1971.

II KIRJANDUS

Antik, R. Eesti ajakirjandus 1766 - 1930. Tartu 1932.

Depman, J. Jakobsoni ja Jannseni päevilt. Leningrad 1927.

Depman, J. Tagasikiskumise aastatel 1907 - 1916. Lenin-
grad 1927.

Eesti kirjanduse ajalugu. III köide. Tallinn 1969.

Eesti NSV ajalugu. II köide. Tallinn 1963.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. I köide. Tallinn 1968.

Haller, G. Die estnische Presse des letzten Jahres, von
links besehen. "Baltische Monatsschrift" LXIII
1907.

Haller, G. Noch ein Wort über die estnische Presse.
"Baltische Monatsschrift" LVIII 1904.

Haller, G. Über die gegenwärtige estnische Presse.
"Baltische Monatsschrift" LVII 1904.

Hindrey, K.A. Entusiasm ja reaalsus. "Tänapäev", 1937,
nr. 10.

Hindrey, K.A. Pusta suhtumisest Andres Didole. "Tänapäev
(Künnipäev)", 1938, nr. 5.

Jansen, E. C.R. Jakobsoni "Sakala". Tallinn 1971.

Kahu, M. Luuletus Andres Dido toimikus. "Edasi", nr. 170,
29. aug. 1965.

Kahu, M. Mis juhtus Ilvese talus 85 aasta eest. "Edasi",
nr. 196, 20. aug. 1967.

Kahu, M. Uhest rahvusliku liikumise tegelasest. "Keel ja
Kirjandus", 1972, nr. 9.

A. Kr. (Kruusberg, A.) Andres Dido (varjunimega A. Tulevik).
"Odamees", 1923, nr. 1.

- Kruusberg, A. Eesti rahvusliku liikumisaja tumedad momendid. "Eesti Kirjandus", 1922, nr. 8 ja 9.
- Käosaar, J. "Teataja" algusloost ja saamisepäevast. Läbi kahe sajandi. Tallinn 1971.
- Loit, M. "Oiguse" seitsmes number ootab uurijaid. "Edasi", nr. 11, 14. jaan. 1972.
- M. M. (Martna, M.) Andres Dido't. "Päevaleht", nr. 231, 1. sept. 1921.
- Päss, M. Ajalugu ja ajalooliine romaan. "Tänapäev", 1937, nr. 11.
- Päss, M. Aleksander Amfiteatrov ja Andres Dido. "Tänapäev (Jüripäev)", 1938, nr. 4.
- Päss, M. Läänlus Eesti ühiskondliku mõtte liikumises. "Tänapäev", 1937, nr. 9.
- Pöögelmann, H. Enamlus ja vähemlus Eestis 1905. a. Leningrad 1933.
- Selle aasta lahkunute mälestuseks. "Postimees", nr. 303, 31. dets. 1921.
- A. S.-p. (Süvalep, A.) Andres Dido. Eesti biograafilise leksikoni täiendusköide. Tartu - Tallinn 1940.
- Tuglas, Fr. Ado Grenzsteini lahkumine. Tartu 1926.
- Tuglas, Fr. Eesti Kirjameeste Selts. Tallinn 1958.
- Tuglas, Fr. Kriitika II. Tartu 1926.
- Veski, J. V. Mälestusi Eesti kultuurielust. "Keel ja Kirjandus", 1961, nr. 6.